

Mokslo Lietuva

ATSISVEIKINAME SU LEONU KADŽIULIU ■ 2 p.

SUKURTAS NAUJOS KARTOS BIOFILTRAS ■ 3 p.

LIETUVIAI VILNIJOS

KRAŠTE ■ 8, 9 p.

■ p. 12 Susitikimai su Tomu Venclova Prahoje

Nr. 12 (522)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

GYVENIMO VIRSMAI IR KELIO VINGIAI, ATVEDEŲ PAS DONELAITĮ (3)

Kristijono DONELAIČIO 300-osioms gimimo metinėms

Pabaiga. Pradžia Nr. 7 ir 8.

Dalydamiesi įspūdžiais iš Tauragės Birutės Baltrušaitytės viešosios bibliotekos renginio „Jau saulėlė vėl...“, skirto K. Donelaičio 300-osioms gimimo metinėms, nemažai spėjome pasakyti apie svarbiausius šių Poeto paminėtuvių veikėjus – architektą inžinierių statybininką dr. Napoleoną Kitkauską, istoriką enciklopedininką dr. Algirdą Matulevičių, nepailstantį Karaliaučiaus srities lietuvių bendruomenės pirmininką Sigitą Šamborskį ir, žinoma, tauragiškę Emiliją Algaudę Bukontienę, Nemano rajono Uljanovo (Kraupiško) vidurinės mokyklos Karaliaučiaus krašte dirbančią atsidausią lietuvių kalbos mokytoją, be kurios nebūtų ir šio renginio. Tad pats laikas malonų skaitytoją išsamiau supažindinti su kitais trimis renginio svečiais iš Karaliaučiaus, o svarbiausia – apie jų lituanistikai labai svarbią veiklą, nors apie šiuos asmenis spėjome jau nemažai pasakyti.

Inteligentija išsaugojo K. Donelaičio memorialą

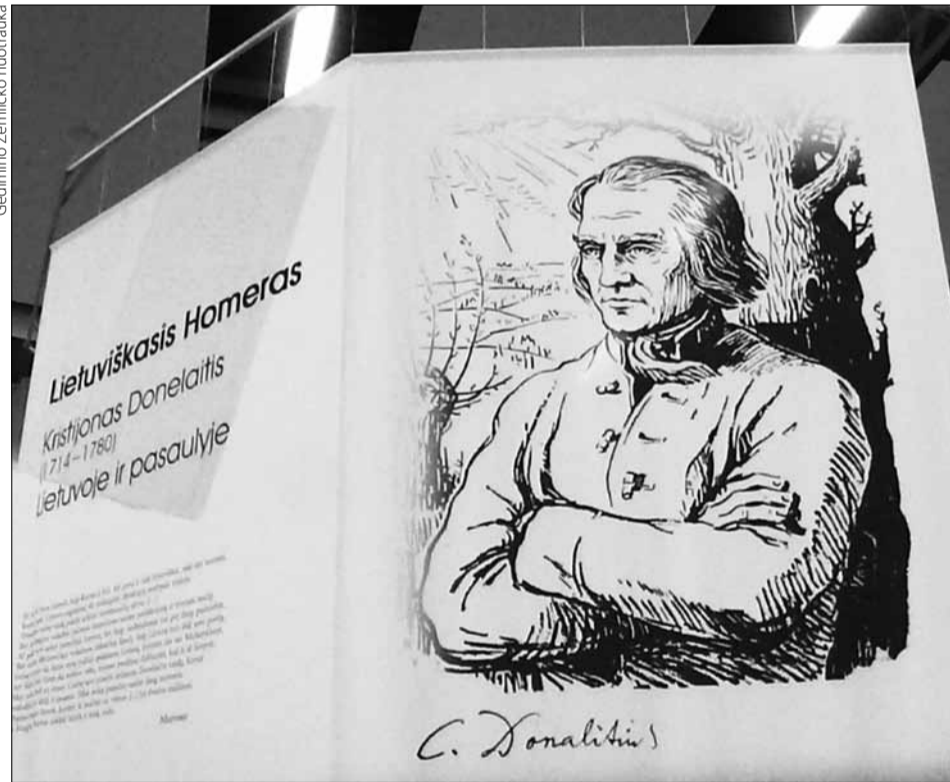
Rusijos rašytojų sąjungos Kaliningrado srities organizacijos pirmininkas, visuomenės veikėjas, poetas Borisas Bartfeldas Tauragėje – gan dažnas svečias, bet dėl to ne mažiau laukiamas ir brangus. Ypač po to, kai pirmiausia dėl Karaliaučiaus krašto inteligentijos Tolminkiemyje (dabar Čistyje Prudai) pavyko išsaugoti Kristijono Donelaičio memorialą – lietuvių atstatytoje Tolminkiemio liuteronų bažnyčioje. Nedaug trūko, kad bažnyčia būtų paversta stačiatikių cerkve, mat Čistyje Prudų gyventojai neturį kur melstis, o čia pat šimtamečių medžių apsuptyje stovi puikus statinys, tinkamiausia vieta skleistis stačiatikių popo dievobaimingam žodžiui.

Būtent Boriso Bartfeldo sutelkti Kaliningrado šviesuoliai inteligentai gelbėjo K. Donelaičio memorialą Tolminkiemyje nuo stačiatikiybės invazijos, o kartu ir šiuolaikinės Rusijos prestižą, kuris neabejotinai būtų smarkiai pakirstas tarptautiniu mastu, jei minėtasis sumanymas būtų įgyvendintas. Galima tik stebėtis, kaip sumaniai pasinaudota Rusijos įstatymo dėl valstybės nuosavybės esančių religinės paskirties objektų neatlygintino perdavimo Rusijos stačiatikių bažnyčiai projektu. Į šių objektų sąrašą buvo įtrauktas ir Kristijono Donelaičio memorialinis muziejus Tolminkiemyje kartu su palaidotuuoju poetu, nors Lietuvos restauratorių atstatytoji Tolminkiemio evangelikų liuteronų bažnyčia Rusijos stačiatikių bažnyčiai ar kuriai nors religinei bendruomenei niekada nepriklausė. Tas peripetijas dar bus proga aptarti pokalbyje su Borisu Bartfeldu, labai įdomia asmenybe, o šiame rašinyje remsimės įspūdžiais iš Tauragės bibliotekoje vykusio renginio.

B. Bartfeldas apgailestavo, kad nemoka lietu-

vių kalbos, ne viską suprato, ką kalbėjo K. Donelaičio laikus menančios bažnyčios atstatymo projekto autorius Napalys Kitkauskas ir emociingas istorikas Algirdas Matulevičius. Spėjo, kad nuo pastarojo galėjo klyti Karaliaučiaus universiteto profesoriui Liudvikui Rėzai už tai, kad, versdamas Donelaičio „Metus“ į vokiečių kalbą, poemą kone trečdaliu sutrumpino ir kiek įmanoma sušvelnino lietuvininkų kalbos šiurkštybes, kurių Donelaitis nevensgė, o Rėza vengė įžeisti išprususio vokiečių skaitytojo subtilų literatūrinį skonį.

ninkų, tvirtino kilęs „iš lietuviškos giminės“. Esama tvirtinimų, kad Rėza buvo įsitikinęs, matyt, rėmėsi ir tam tikrais šaltiniais, kad Lietuvos valdovas, daugelio Rusų žemių karalius (toks buvo jo titulas) Gediminas savo kilme buvo susijęs su kuršiais. Kaip buvo iš tikro dabar nesigilinsime, bet Rėzai ir to pakako, kad prie savo turėtų vardų jis pridėtų ir Gedimino vardą. Jau vien šio fakto pakanka suvokti, kaip svarbu būtų giliau patyrinėti Lietuvos valdovų ir jų aplinkos istorines ir kultūrinės savivokos sąsajas.

Dar niekada neįjutėme tokių plačių Donelaičio žingsnių per Lietuvą ir pasaulį

Kas geriau pažįsta A. Matulevičių, pasakys, kad jis niekad kritiško žodžio nėra pasakęs apie L. Rėzą, o savo straipsniuose nepamiršta išvardyti iš Karvaičių kaimo netoli Pervalkos kilusio profesoriaus visos vardų pynės – Liudvikas Martynas Gediminas Rėza, tuo dar labiau priartindamas šį kuršių palikuonį prie lietuvininkų ir lietuvių. Priminsime, kad Martynas buvo Rėzos krikšto vardas. Tačiau kaip paaiškinti tą faktą, kad ne krikšto vardas Martynas, bet Rėzos pasirinktas Gediminas atsirado ant jo knygų viršelių? Literatūros tyrinėtoja Liucija Citavičiūtė tvirtina, kad Gedimino vardas tapo Rėzos literatūrinio pseudonimu. Bet kodėl būtent šis vardas? Vargu ar tai atsitiktinumas. Rėza užaugo ir subrendo trikalbėje aplinkoje – lietuvių, vokiečių ir kurši-

Genijaus sparnais – į tiesos ir grožio karalystę

Beje, pats Rėza tvirtino, kad sutrumpino tik šeštadalį Donelaičio poemos. Reiktų pagalvoti ir apie tai, kad Rėzai buvo svarbu vokiečių akyse nepažeminti lietuvininkų: vienas dalykas, kai evangelikų liuteronų kunigas Donelaitis iš geriausių paskatų protina savo parapijiečius būrus, ir visai kitas, kai apie tai Donelaičio hegzametruose skaito literatūros prašalaitis.

Įvardiname straipsnyje K. Donelaičio „Metų“ pirmajam leidimui 1818 m. L. Rėza cituoja paties Donelaičio vienam bičiuliui Įsruityje laiške parašytas įsimintinas eilutes, kurios puikiai atskleidžia

Adolfas Šapoka (1906–1961), nors nuo jo paties jau niekas nepriklauso, rizikuoja tapti rekordiniu ir vargu ar kada pralenktu spausdintos knygos tiražo Lietuvoje autoriumi. Šio istoriko sudarytoji ir pirmą kartą dienos šviesą 1936 m. išvydusi „Lietuvos istorija“ prasidėjus tautiniam atgimimui 1989 m. buvo fotografuotiniu leidimu išspausdinta 100 tūkst. egzempliorių tiražu, po metų – 1990 m. pakartota dar 155 tūkst. tiražu. Lietuva tuo metu gyveno karštligiško domėjimosi savo istorija laikais, po 50 nelaisvės metų pasukusi laisvės keliu.

Dėmesys A. Šapokos mokslinei veiklai ir gyvenimui neslopsta ir tarp istorikų. Įrodymas – 2013–2014 m. Lietuvos mokslo tarybos remiamas Nacionalinės lituanistikos plėtros 2009–2015 metų programos projektas „Beieškant lietuvių Lietuvos istorijoje: Adolfo Šapokos korespondencija“. Šio projekto rezultatas dar šiais metais turėtų įgyti A. Šapokos raštų ketvirtojo tomo pavidalą. Rengiama knyga skirta istoriko mokslinei korespondencijai. Į knygą įtraukta ne vien jo paties, bet ir kitų mokslininkų ir kultūros veikėjų – Broniaus Kviklio, Petro Klimo, Konstantino Jablonskio, profesorių Augustino Janulaičio, Igno Jonyno, Vaclovo ir Mykolo Biržiškų jam rašyti laišakai. Didžiausia jų dalis saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių, Vilniaus universiteto ir Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, Lietuvos centrinėje valstybės archyve,

ADOLFAS ŠAPOKA: atplėštas nuo Tėvynės, bet ne nuo Lietuvos istorijos (1)

Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išveivijos instituto archyve. Kita laiškų dalis sukaupta Pasaulio lietuvių archyve Čikagoje ir Kanados lietuvių muziejuje-archyve Toronte.

Projekto vykdytojas Lietuvos edukologijos universiteto lektorius ir Lietuvos kultūros tyrimų instituto vyresnysis mokslo darbuotojas humanitarinių mokslų daktaras Valdas SELENIS domisi modernių laikų Lietuvos kultūros istorija ir istorijos mokslo istorija – prieš keletą metų yra paskelbęs studiją apie 1918–1944 m. Lietuvos istorikų bendriją, keliolika straipsnių apie Adolfą Šapoką ir jo kartos istorikų akademinėje ir mokslo populiarinimo spaudoje. Dėl Lietuvos mokslo tarybos Nacionalinės lituanistikos plėtros 2009–2015 m. programos finansuojamos komandiruotės V. Selenis 2010 m. rugsėjį nuvyko į JAV, apsilankė Pasaulio lietuvių archyve Čikagoje. Kelionės rezultatas – surasti 8 A. Šapokos rašyti laišakai, o iš viso surinkta 84 laišakai, iš kurių 60 rašyti trisdešimties metų laikotarpiu nuo 1931 m. sausio 25 d. iki 1961 m. vasario 26 d. Būsimą A. Šapokos „Raštų“ 4 t. papildys 24 laišakai, kurie buvo adresuoti A. Šapokai. Publikacijai atrinkti tik tie laišakai, kurie yra reikšmingi istoriografijos istorijai, visi laiškų respondentai – istorikai arba mėgėjiškai istorija besidomėję asmenys.

■ Nukelta į 4 p.

■ Nukelta į 6 p.

ATSISVEIKINAME su bičiuliu, iškiliu mokslininku, profesoriumi Leonu KADŽIULIU

Netekome draugo, bičiulio, vieno žymiausių šalies agronomijos mokslo tyrėjų, habilituoto daktaro, akademiko, aktyvaus visuomenės veikėjo bei mokslo ir studijų sistemos kūrėjo, buvusio Lietuvos mokslo tarybos pirmininko profesoriaus Leono Kadžiulio.

Dar iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo prof. L. Kadžiulis aktyviai įsijungė į mokslo ir studijų sistemos pertvarką, dalyvaudamas Lietuvos mokslininkų sąjungos steigime ir jos inicijuotose akademinės veiklos pertvarkos darbuose. 1991 m. pradžioje, priėmus naująjį mokslo ir studijų įstatymą, L. Kadžiulis tapo vienu svarbiausių jo įgyvendinimo darbų organizatorių ir dalyviu.

1992 m. L. Kadžiulis tapo Lietuvos Respublikos ketvirtosios vyriausybės ministru be portfelio, atsakingu už mokslą ir studijas. Juo būdamas kuravo Mokslo, studijų ir technologijų agentūros darbą, formavo sklandų Vyriausybės ir Lietuvos mokslo tarybos bendradarbiavimą, tuo prisidėdamas prie svarbių dokumentų, susijusių su Lietuvos mokslo ir studijų sistemos pertvarka, rengimo ir vertinimo. Jis atstovavo Lietuvai mokslui ir studijoms įvairiose Europos mokslo organizacijose.

Profesorius buvo vienas iš Lietuvos mokslo tarybos iniciatorių ir aktyvus jos narys nuo pat šios institucijos veiklos pradžios. 1993–1999 m. L. Kadžiulis buvo Lietuvos mokslo tarybos II ir III kadencijos pirmininkas. Tai produktyviausi profesorius dalyvavimo mokslo ir studijų sistemos pertvarkoje metai.

L. Kadžiulis gimė 1926 m. birželio 27 d. Vėželių kaime, Skapiškio valsčiuje, Rokiškio apskrityje. Mokėsi Vainikių pradinėje mokykloje ir Kupiškio gimnazijoje, studijavo Lietuvos žemės ūkio akademijos (dabar Aleksandro Stulginskio universitetas) Agronomijos fakultete, kur įgijo mokslinio agronomo diplomą.

Dotnuvos bandymų stoties vyresniuoju mokslo darbuotoju pradėjo dirbti 1950 m., 1953–1955 m. Lietuvos mokslų akademijos Žemdirbystės ir dirvožemio instituto aspirantas, o 1955 m. apgynė daktaro disertaciją „Tinkamesnių daugiamečių žolių mišinių parinkimas Lietuvos TSR vidutinio sunkumo dirvose“.

Profesorius vertino eksperimentinį darbą, atliko daug lauko bandymų ir laboratorinių tyrimų. Gausius mokslinių tyrimų duomenis apibendrinio habilitaciniame darbe „Daugiamečių žolių auginimo ir naudojimo pašarui pagrindai“ (1972 m.), o pagal jį paskelbė mokslo monografiją „Daugiamečių žolių auginimas pašarui“. 1976 m. L. Kadžiuliui suteiktas profesoriaus pedagoginis mokslo ir Lietuvos nusipelnusio mokslo veikėjo garbės vardas. Daugelį metų profesorius buvo Lietuvos žemės ūkio akademijos ir Latvijos žemdirbystės instituto specializuotų mokslo tarybų narys.

Prof. L. Kadžiulis paskelbė 7 mokslo monografijas, per 300 mokslo ir mokslo populiarinimo straipsnių. Vadovavo 17 daktaro disertacijų, daktoriantūros komitetų narys, sukūrė savitą savo mokslinę mokyklą.

Profesorius Leonas Kadžiulis (1926–2014)

Prof. L. Kadžiulis paskelbė 7 mokslo monografijas, per 300 mokslo ir mokslo populiarinimo straipsnių. Vadovavo 17 daktaro disertacijų, daktoriantūros komitetų narys, sukūrė savitą savo mokslinę mokyklą.

Reikšmingiausi prof. L. Kadžiulio darbai įvertinti mokslo premijomis. Už nuopelnus Lietuvai mokslui prof. L. Kadžiulis 1998 m. apdovanotas LDK Gedimino ordino Riterio kryžiumi. Profesorius ir jo mokinių agrarinių mokslų srities darbai pelnė tarptautinį pripažinimą.

Profesorius buvo aktyvus Lietuvos mokslų akademijos narys, dalyvavo „Visuotinės lietuvių enciklopedijos“ ir „Žemės ūkio enciklopedijos“ mokslinių redakcinių tarybų, mokslo žurnalų „Žemdirbystė-Agriculture“ ir „Žemės ūkio mokslai“ redakcinių kolegijų darbe. L. Kadžiulis aktyviai dalyvavo steigiant Lietuvos mokslininkų sąjungą, nepertraukiamai buvo jos tarybos narys, rūpinosi, kad Dotnuvoje būtų įamžintas agronomų – buvusių tremtinių – atminimas.

Išskirtinės prof. L. Kadžiulio savybės – tvirtos gyvenimo nuostatos, optimizmas, interesų įvairovė ir erudicija ženklino visus jo darbus. Lietuvos mokslininkų sąjungos nariai visada prisimins profesorį kaip išskirtinės tolerancijos, kūrybingą asmenybę ir bičiulį.

Grupė draugų

VALDOVŲ RŪMŲ MUZIEJAUS DIREKTORIUI ĮTEIKTAS GARBINGAS APDOVANOJIMAS

2014 m. birželio 19 d. Lietuvos pramonininkų konfederacija įvertino Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų direktoriaus dr. Vydo Dolinsko, kaip istoriko, vadybininko bei aktyvaus visuomenininko, veiklą. Už indėlį atkuriant valstybinės reikšmės Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmus ir bendradarbiavimo plėtojimą tarp Lietuvos ir užsienio šalių kultūros, paveldo bei mokslo institucijų žymiam muziejiniui buvo skirta garbinga Vytauto Andriaus Graičiūno nominacija.

Iškilminga apdovanojimo ceremonija surengta Lietuvos pramonininkų konfederacijos 25-mečiui skirtoje jubiliejinėje konferencijoje, vykusioje Lietuvos nacionaliniame operos ir baleto teatre. Renginyje kalbėjęs Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas Algirdas Butkevičius pastebėjo, kad stiprėja dialogas tarp verslo, mokslo ir valdžios atstovų. Vyriausybės vadovas ir Lietuvos pramonininkų konfederacijos prezidentas Robertas Dargis pasveikino Valdovų rūmų direktorių su reikšminga nominacija ir įteikė Vytauto Andriaus Graičiūno skulptūrinį portretą bei aukso medalį.

Dėkodamas už garbingą apdovanojimą, dr. V. Dolinskas pasidžiaugė tuo, kad Lietuvos pramonininkų konfederacija atkreipė dėmesį į Lietuvos kultūrą ir į mūsų šalies istoriją bei paveldą puoselėjančias kultūros įstaigas. „Ši nominacija liudija reikšmingą slinktį verslo, mokslo ir kultūros suartėjimo link“, – teigė Valdovų rūmų muziejaus direktorius. „Garbingu apdovanojimu

Iškilminga apdovanojimo akimirka: Vydas Dolinskas (centre) šalia LR Ministro Pirmininko Algirdo Butkevičiaus (kairėje) ir Lietuvos pramonininkų konfederacijos prezidento Roberto Dargio (dešinėje)

buvo pastebėtas ir įvertintas jaunas bei veržlus Valdovų rūmų muziejaus kolektyvas. Tik sutelktu visų muziejaus specialistų darbu ir neblėstančiu entuziazmu pavyko pasiekti aukštų rezultatų. Muziejaus bendruomenės vardu priimu Vytauto Andriaus Graičiūno

nominaciją kaip didelį įpareigojimą ateičiai“, – sakė dr. V. Dolinskas. Jis pasveikino Lietuvos pramonininkų konfederacijos prezidentą R. Dargį ir visus šalies pramonininkus su gražiu jubiliejumi, verslo žmonėms palinkėjo tolesnės sėkmės ir išreiškė viltį, kad

ateityje taip pat ir kultūra sulauks naujų mecenatystės iniciatyvų.

Valdovų rūmų muziejaus direktorius dr. V. Dolinskas įvertintas už indėlį stiprinant ir užtikrinant kultūros bei muziejų vadybos efektyvumą ir taip kartu aktualinant Lietuvos istoriją

ir kultūros paveldą nacionaliniu bei tarptautiniu lygmenimis.

Lietuvos pramonininkų konfederacija Vytauto Andriaus Graičiūno nominaciją kasmet teikia nuo 2006 metų. Iki šiol nominacija įteikta jau dvidešimčiai asmenų, tarp jų – UAB „Sicor Biotech“ generaliniam direktoriui, Lietuvos mokslų akademijos nariui profesoriiui habil. dr. Vladui Bumeliui, Kauno technologijos universiteto Verslo strategijos instituto direktoriui ir Strateginio valdymo katedros vedėjui profesoriiui habil. dr. Robertui Jucevičiui, buvusiam UAB „Omnitel“ prezidentui Antanui Zabuliui, AB „Lietuvos geležinkelių“ generaliniam direktoriui Stasiui Dailydkaui, Vytauto Didžiojo universiteto profesoriiui habil. dr. Povilui Zakarevičiui, Druskininkų savivaldybės merui, Lietuvos savivaldybių asociacijos prezidentui Ričardui Malinauskui, Mykolo Romerio universiteto rektoriui profesoriiui dr. Alvydui Pumpučiu ir kt.

Lietuvos pramonininkų konfederacija, atsižvelgdama į šalies universitetų bei Lietuvos vadybos draugijos siūlymą, įsteigė Vytauto Andriaus Graičiūno nominaciją, siekdama pagerbti šią iškilią asmenybę ir įamžinti žymaus vadybos mokslininko bei praktiko nuopelnus ir neįkainojamą indėlį į Lietuvos bei pasaulio vadybos mokslą, progresyvių vadybos modelių taikymą įmonių valdyme. Ši nominacija teikiama kasmet birželio mėnesį iškilmingame Lietuvos pramonininkų konfederacijos metiniame renginyje.

Ramunė Hazir

VGTU Aplinkos apsaugos institute VYKDOMAS aukšto tarptautinio lygio mokslinių tyrimų projektas

Pastaraisiais metais Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų pasaulio šalių, viena didžiausių aplinkosaugos problemų yra gyvenamosios ir darbo aplinkos tarša. Viena iš pagrindinių klimato kaitos priežasčių yra oro tarša lakiaisiais organiniais junginiais. Į aplinkos orą išmesti teršalai daro neigiamą įtaką joje vykstantiems procesams. Vieni iš labiausiai aplinkai kenkiančių teršalų yra lakieji organiniai junginiai (LOJ). Jie neigiamai veikia ne tik žmogaus gyvenimo kokybę, bet ir biologinę įvairovę. LOJ tiesiogiai veikia klimato kaitą, ozono kiekio ore mažėjimą, šiltnamio efekto susidarymą. 1997 m. Japonijoje, Kiote, vykusioje Tarptautinės klimato kaitos konferencijoje buvo pasirašytas Protokolas, kuriuo susitarta į atmosferą išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį pasauliniu mastu sumažinti 5%. Lakiųjų organinių junginių ir kitų dujinių emisijų mažinimui vis plačiau pradedama taikyti oro valymo biotechnologijas. Oro valymo biofiltrai, skirti valyti orą nuo dujinių teršalų, išsiskiria aukštu oro valymo efektyvumu, į aplinką neišskiria kenksmingų produktų, yra pigūs, paprasta eksploatacija. Tačiau dabar pagrindiniai naudojamų biofiltrų trūkumai yra didelis įkrovos aerodinaminis pasipriešinimas, sudėtingas drėgmės ir darbinės temperatūros palaikymas įkrovoje, galimas bioįkrovos užsikimšimas mikroorganizmų biomase arba biomasės išplovimas iš įkrovos, biofiltrai užima daug vietos, įkrovos drėkinimui sunaudoja daug elektros energijos. Be to, vis dar trūksta kompleksinių žinių apie oro valymo biotechnologijas.

Dažniausiai biologiškai iš oro valyti organinius ir neorganinius cheminius teršalus naudojamos durpės, dirvožemis, kompostas ar jų mišiniai. Pvz., durpes naudojant iš oro valyti sieros vandenilį, pasiekta 97–99% biofilto valymo efektyvumas. Orui valyti gali būti naudojamos ir tokios įkrovos, kaip celiuliozės granulės ar kokoso drožlės. Taip pat plačiai naudojamos medienos pjuvenos, žievės, įvairios smulkintos atliekos, džiovintas nuotekų dumblas. Tačiau šios įkrovos naudojamos neilgai ir turi būti keičiamos jau po kelerių metų. Dauguma bioįkrovų naudojamos 3–5 metus. Pastarąjį dešimtmetį aktyviai ieškoma būdų, naudojant neorganinės kilmės įkrovas, ilginti biofilto įkrovos naudojimo laiką.

Nuo 2013 m. sausio mėnesio Vilniaus Gedimino technikos universiteto Aplinkos apsaugos institutas kartu su projekto partneriu – Gamtos tyrimų centro Biodestruktorių tyrimo laboratorija vykdo aukšto tarptautinio lygio mokslinių tyrimų projektą.

Ekspertiniai tyrimai atliekami pagal 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 3 prioriteto „Tyrimų gebėjimų stiprinimas“ VP1-3.1-ŠMM-10-V priemonės „Aukšto tarptautinio lygio mokslinių tyrimų skatinimas“ projektą „Plokštelinės konstrukcijos oro valymo biofilto

su kapiliarine įkrovos drėkinimo sistema taikomieji tyrimai ir technologinė plėtra „BIOFILTER“ (Projekto Nr.: VP1-3.1-ŠMM-10-V-02-015). Projektą finansuoja ir remia Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika iš Europos socialinio fondo lėšų, projekto trukmė – 24 mėnesiai.

Vykdomo projekto tikslas – aukšto tarptautinio lygio moksliniai tyrimai, siekiant sukurti efektyvesnę plokštelinės konstrukcijos oro valymo biofilto su kapiliarine įkrovos drėkinimo sistema maketą. Tikslui pasiekti išskelbtas uždavinys – atlikti mokslinius tyrimus sukurti naujos kartos biofilto maketą.

Kuo ypatingas kuriamas biofiltras, jo konstrukcija?

Naujos kartos plokštelinės konstrukcijos biofilto su kapiliarine įkrovos drėkinimo sistema veikimo principas pagrįstas dujinių teršalų skaidymu, naudojant tam tikras mikroorganizmų kultūras, todėl moksliniai tyrimai ir rezultatai orientuoti į biotechnologijų sektoriaus mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą.

Konstrukcija ypatinga tuo, kad įkrovą sudaro vertikaliai greta išdėstytos polimerinės plokštelės, sudarančios kapiliarinį drėkinimo efektą. Viena šalia kitos išdėstytos plokštelės turi tarpus nuo 2 iki 5,0 mm, todėl, naudojant plokštelinę įkrovos konstrukciją, sumažėja įrenginio aerodinaminis pasipriešinimas. Iš abiejų plokštelių pusių pritvirtintos silpnai presuotos plokštės

medienos molekulinę struktūrą, bus sustabdytas medienos plaušo puvimas drėgnoje aplinkoje, todėl padidės biofilto įkrovos ilgaamžiškumas.

Biofiltre naudojami mikroorganizmai geba absorbuoti ir suskaidyti dujinius teršalus, pasižymi tam tikru fermentiniu aktyvumu skaidant tam tikros rūšies teršalus. Jie priklauso nuo pagrindinio biofilto įkrovos aerodinaminio, sorbcinių, fizinių savybių, todėl būtina gauti naujų žinių apie bioįkrovą ir aplinkos veiksnių įtaką bioįkrovoje esantiems mikroorganizmams. Todėl tyrimai orientuoti į biofiltre vykstančių biokatalizinių procesų ir produktų mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą. Tyrimų metu bus optimizuota temperatūra ir kiti aktyviai mikroorganizmų veiklai būtini rodikliai. Naujasis įrenginys skirtas iš oro valyti lakiuosius organinės kilmės junginius, tokius kaip acetonas, ksilenas, toluenas, butanolis, stirenas, butilacetatas ir kt. Tuo tikslu biofiltras galės būti naudojamas chemijos, maisto, baldų gamybos, nuotekų valymo, atliekų tvarkymo, medžio ir naftos apdir-

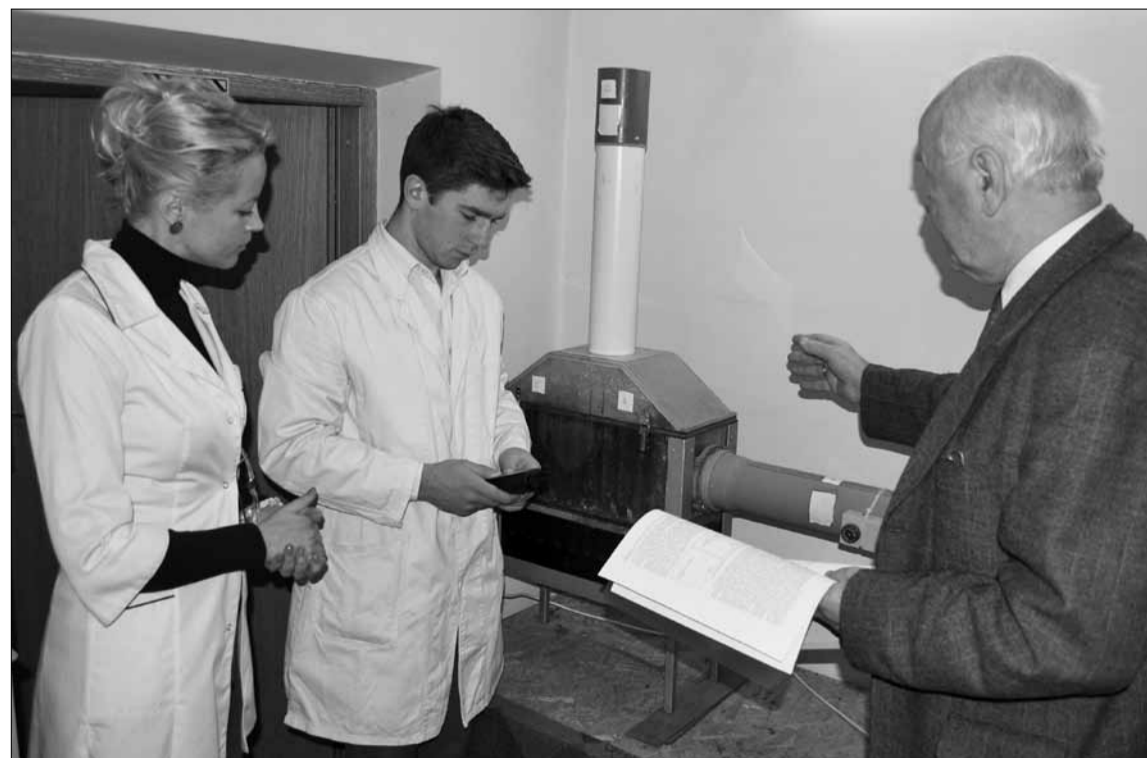
liniam tyrimui atlikti buvo sukurtos ir parengtos atskiros metodikos, kuriomis ir remtasi. Parengtos 8 tyrimų metodikos oro valymo biofiltrų konstrukcijų ir juose taikomų įkrovų tyrimams. Atliekami projekte numatyti biofiltrų įkrovos fizinių, aerodinaminių savybių, valymo efektyvumo ir mikrobiologiniai tyrimai su introdukuotais mikroorganizmais. Kolegos iš Biodestruktorių tyrimo laboratorijos atlieka mikroorganizmais atrankos ir savybių, celiliazino ir ksilanazino aktyvumo,

bazėse referuojamuose mokslo žurnaluose.

Tyrimų metu bus nustatytas optimalus teršalų filtracijos laikas. Didelę įtaką biofilto efektyvumui turi pagrindinio elemento – įkrovos – aerodinaminės bei fizinės savybės. Todėl tyrimų metu nustatomos įkrovos aerodinaminio pasipriešinimo priklausomybės nuo plokštelių paviršiaus formos, per biofiltrą leidžiamo oro srauto greičio. Planuojama, jog naujos kartos plokštelinio biofilto maketo aerodinaminis

Mokslinio darbo grupės nariai mokslo darbuotojai dr. Tomas Januševičius ir Antonas Misevičius aptaria mokslinių tyrimų rezultatus prie eksperimentinio stendo

Projekto mokslinio darbo tyrimų grupės vadovas prof. habil. dr. Pranas Baltrėnas su mokslinio darbo grupės nariais: profesore Edita Baltrėnaitė ir Modestu Jurele aptaria laboratorinio biofilto stendo tobulinimo galimybes

sudarytos iš termiškai apdoroto medienos plaušo, kamštinės neaustinės medžiagos, aktyvuotos anglies. Medienos plaušo ilgaamžiškumas pasiekiamas, medienos atliekas termiškai apdorojant garo sprogo (steam explosion) reaktoriuje (esant 32 barų slėgiui, temperatūrai – 235°C). Taip, pakeičiant

bimo įmonėse, spaustuose ir kitose pramonės šakose, kur išsiskiria lakiųjų organinės kilmės tirpiklių. Naujos kartos biofiltras galės būti įrengiamas tose įmonėse, kur detalėms ar įrengimams valyti naudojami įvairūs skiedikliai ir tirpikliai.

Kiekvienam numatytam moks-

fizikocheminių parametrų tyrimus.

Parengta ir rengiama mokslinių straipsnių, susijusių su įkrovų fizine, aerodinaminėmis savybėmis ir jų įtakos oro valymo efektyvumui tyrimais, kvapų nustatymu ir apie mikrobiologinių tyrimų rezultatus. Jie bus publikuojami tarptautinėse duomenų

pasipriešinimas bus perpus mažesnis už dabar taikomų biofiltrų aerodinaminį pasipriešinimą.

Projekto mokslinio tyrimo darbo rezultatai pristatyti Austrijoje, Prancūzijoje, Italijoje vykusiose tarptautinėse konferencijose. Konferencijų metu užmegztas tarptautinis bendradarbiavimas, pademonstruoti ir pristatyti projekto rezultatai oro valymo biotechnologijų srityje.

Pasak Vilniaus Gedimino technikos universiteto Aplinkos apsaugos instituto direktoriaus ir projekto vadovo profesoriaus Prano Baltrėno, dėl eksperimentinių tyrimų sukurtas naujos kartos biofilto maketas galės būti pritaikytas tolimesnių technologinės plėtros etapų vykdymui, žemės ūkyje, nuotekų dumblo apdorojimo įrenginiuose, pramonės įmonėse susidarančių dujinių teršalų emisijų į aplinkos orą mažinimui ir kitose srityse. Jis pasitarnaus mokslo ir verslo įmonių technologinei plėtrai. Didins mokslininkų ir kitų tyrėjų mobilumą bei gebėjimus. Sukurtas plokštelinės konstrukcijos biofiltras bus inovatyvus, kadangi išsiskirs visiškai nauja konstrukcija bei įkrovos drėkinimo sistema, pagrįsta kapiliariniu efektu. Dėl to sumažės įrenginio eksploatacinės sąnaudos, nes nereikės įkrovos drėkinti ją apipurškiant. Įrenginiai taps mobilesni.

Dr. Eglė Marčiulaitienė

GYVENIMO VIRSMAI IR KELIO VINGIAI, ATVEDEŲ PAS DONELAITĮ (3)

Kristijono DONELAIČIO 300-osioms gimimo metinėms

■ Atkelta iš 1 p.

paties poeto santykį su savo tautiečiais: „Aš prašau, kad kiekvienas, kuris ateityje nori Lietuvoje tarnauti bažnyčiai ar dirbti teisme, tvirtai įsisąmonintų, jog lietuvių skonis iš tikrųjų yra ne prastas ir kad jie menkiausia konstrukcijos ar kirčiavimo ydą arba palyginimų netinkamumą tuojau pajunta, kuo aš daug kartų galėjau įsitikinti.“ Galima sakyti, kad Rėza garbingai ir tiksliai vykdė didžio lietuvininko nurodymą. Jis iškart suvokė jo poemos didybę, bet nebuvo tikras, kad ją taip pat suvoks ir būsimieji skaitytojai, todėl Rėza – atsargus ir įvade rašo: „Jei ir negalima šio poetinio lietuvių muzos kūrinio lyginti su Homero, Vergilijaus ir Horacijaus šedevrais, turėjusiais poveikio pasaulio kultūrai, tai jį drąsiai galima priskirti prie neklasikinės literatūros paminklų – slavų, germanų, keltų tautų originalių – kūrinių, turinčių pastovios reikšmės toms tautoms.“ Tam tikrą L. Rėzos vertinimo neužtikrintumą galima suprasti: nežinomo autoriaus negirdėta kūrinį įvesti į literatūros apyvartą nėra paprasta, būtinas parengiamasis darbas. Tam ir skirtas įvadinis straipsnis. Donelaičio kūrinio stiprybę Rėza mato lietuviškoje jo išraiškoje, kuri gryna, liaudiška ir klasikinė. Poetas kilęs iš liaudies, jo kalba vaizdinga, labai sodri. Gramatikams ir leksikografams jo sukurtas kūrinys taps nesenančiu kalbos paminklu, nes yra visiškai originalus („O mūsų lietuvis yra pats sau originalas“). Donelaičio kūryboje vaizduojamas objektas – valstietis baudžiauninkas, kurį poetas norėjęs perteikti kaip individualybę, savo tautos reprezentantą. Todėl tiek dėmesio poetas skyrė jo pamokymams, paprotingumams, nuolatiniams kreipimui į tikėjimo ir dorybių kelią.

Poetinė Rėzos nuovoka ir išsilavinimas nepakišo jam kojos, mes ir šiandien taip pat suvokiame „Metų“ poemos išliekamąją vertę, nors suprantame, kad kiekvienos kartos skaitytojams skirtingos poemos vietos gali kelti savas asociacijas. Vis dėlto sunku susilaikyti nepacitavus paties Rėzos poemos „Metai“ vertinimo: „Kūrinio mintys yra teisingos ir gilios, jausmai ir nuotaikos, kurios jame vyrą, – kupinos aukštos moralės, šeimos dorybių bei tėvynės meilės palyginimai – natūralūs ir taiklūs, aprašymai – gyvi, visas pasakojimas – vaizdingas, įterpti pamokymai – trumpi ir taiklūs; žodžiu, visas veikalas iš karto sukurtas tomis įkvėpimo akimirkomis, kai poetas genijaus sparnais pakyla į tiesos ir grožio karalystę.“ Vargu ar taikliau galėtume apibūdinti. Vokietijoje Donelaičio vardo išgarsinimui labai svarbus buvo J. V. Gėtės nuopelnas, iškart labai palankiai poemą įvertino ir Adomas Mickevičius.

Lieka priminti, kad Rėza Donelaičio poemą pavadino „Metų“ („Das Jahr“) vardu, pats kūrėjas to pavadinimo nebuvo davęs, pasitenkino keletais metų laikams suteiktais apibūdinimais.

Poetas gyvas, kol skaitomas

Grįžkime prie B. Bartfeldo išpūdžių ir įžvalgų. Tauragės bibliotekoje tvirtino pasijutęs labai jausmiais, tarsi dar labiau priartėjęs prie Donelaičio – taip jį nuteikė renginyje išgirsta visiškai

Tauragės Birutės Baltrušaitės viešojoje bibliotekoje skriaus vedėja Meilutė Parnauskienė pradeda Kristijono Donelaičio 300-osioms gimimo metinėms skirtą renginį „Jau saulelė vėl...“; sėdi tauragiškių svečiai Olga Dubovaja, Rūta Daujotaitė-Leonova, Sigitas Šamborskis, Napalys Kitkauskas ir Algirdas Matulevičius

nauja ir negirdėta „Metų“ ištrauka, kurią rusų kalba skaitė Aleksandra Archarova. Tai ne Davido Brodskio, ne Viačeslavo Ivanovo ir net ne klaipėdiškio Sergejejaus Isajevo vertimas, tad B. Bartfeldas tvirtino pasijutęs truputį tarsi išmuštas iš vėžių. Nustebo sužinojęs, kad tai jo bendrakeleivės Rūtos Daujotaitės-Leonovos, Karaliaučiaus krašto mokytojos ir poetės, atliktas visai naujas Donelaičio „Metų“ vertimas. Atradimai gali tykoti kiekviename žingsnyje, o gal artistiškas Bartfeldas tiesiog įtikinamai suvaidino savo nuostabą; jei ir taip, tai mizanscena pavyko, buvo vietoje ir laiku.

Būtų puiku, kad Rūtos Leonovos atliktas K. Donelaičio „Metų“ vertimas į rusų kalbą pasirodytų šiais metais – dar vienas skambus Poeto metų įprasminimo akordas. Kaip visada kylo daug problemų, kurių svarbiausioji – lėšų leidybai stygius. Vargu ar galima tikėtis veiksmingesnės paramos iš kaimyninės srities, tuo labiau kad 2011 m. Karaliaučiuje pasirodė S. Isajevo „Metų“ vertimas kad ir kukliu tiražu šiek tiek užpildė šią lietuvių literatūros klasiko leidimų į rusų kalbą properšą, o kultūros valdininkams bus pretekstas neskubėti su naujais leidimais. Pagaliau tai lemia ir paklausa.

Susitikimas, kuris neįvyko

B. Bartfeldas prabilo apie K. Donelaičio gyvenimą skirtingose kalbose, ne vien lietuvių. Prisiminė, kaip 2013-aisiais jo namuose Karaliaučiuje buvo apsistoję iš Italijos atvykę vertėjai, kurie į italų kalbą vertė K. Donelaičio „Metus“, o dėl to ryžosi pakvėpuoti Karaliaučiaus oru, tuo pačiu, kuriuo studijuodamas universitete kvėpavo Donelaitis. Prieš tai, 2012-aisiais, Karaliaučiuje buvo pristatomas S. Isajevo atliktas „Metų“ vertimas. Vienas po kito vis vyksta naujas donelaitianis įvykis, tarsi apie Donelaitį nuolat sukūsi įvykių verpetas, būtų kuriamos naujos legendos. Tiesa, dalis senų legendų miršta natūraliai. Viena iš tokių, Bartfeldo primintų – apie galimą K. Donelaičio susitikimą su I. Kantu. Jaunystėje, 1747–1750 m., I. Kantas

buvo namų mokytojas Jučiuose (vok. Judtschen, 1938–1946 m. – Kanthausen, dabar – Весёловка), tuo metu bažnytkaimyje 100 km į rytus bažnytkaimyje, nutolusiame 100 km į rytus Gumbinės (Gusevas). Išliko apvertktinis būklės klebonijos namas, kuriame gyveno I. Kantas, čia mokęs lietuviškų bažnyčių ir mokyklų inspektorius, taip pat klebono Danielio Ernsto Anderšo (Daniel Ernst Andersch, 1701–1771) ir kitus vietinius vaikus. Pasak Bartfeldo, per Jučius susieti Kantą ir Donelaitį ne-

pavyko, paaiškėjus, kad D. E. Anderšas buvęs ne liuteronų, bet „kalvinų pastorius“. Ar tai pakankamas argumentas, dabar nesigilinsime, kadangi yra kitų jaudinančių dalykų.

2014 m. pradžioje Austrijos laikraštyje *Der Standard* korespondentas sielojasi, kad Veselovkos kaime prarandamas dar vienas su I. Kantu susijęs paminklinis objektas: stogas prakiuręs, plytos byra, aplink šiukšlės, mėtosi statybinės liekanos. Evangelikų reformatų bažnyčia po Antrojo pasaulio

karų nuniokota, o 1985 m. sovietinių kareivių susprogdinta, akmenys panaudoti kelių statyboms. 1990 m. buvo likę vos trečdalis senų pastatų. Vertingiausias buvusios klebonijos pastatas, statytas XVII a. pabaigoje, perstatytas XVIII a. viduryje reformatų klebono D. E. Anderšo. Dabar pastatas visiškai nugyventas ir apleistas. Kadais čia gyveno Kantas, dabar glaudžiasi benamiai. Nors buvusios klebonijos pastatas įtrauktas į saugotinių paveldo objektų sąrašą, bet priklauso privačiam asmeniui, o kokiam austrų korespondentui taip niekas ir neįstengė paaiškinti. „Kanto namo“ pasižiūrėti atvažiuoja dažniausiai vokiečių ekskursantai, galima įsivaizduoti, su kokia nuotaika apleidžia linksmi pavadintą Veselovkos kaimą

Vis dėlto Bartfeldas kiek pataisė tauragiškių ir kitų renginio dalyvių nuotaiką, pranešęs, kad Kanto namas perkamas valstybės, jį restauravus bus įkurtas I. Kanto muziejus.

Šiai knygai lemtas turiningas gyvenimas

Taigi vienos legendos gimsta, kitos prislopsta ar net miršta, tokia jų prigimtis. Daug tvaresnė yra knygos gyvavimo prasmė. Taip B. Bartfeldas įvertino K. Donelaičio 300-osioms gimimo sukaktuvėms pasirodžiusios Napalio ir Laimutės Kitkauskų knygos „Kristijono Donelaičio memorialas Tolminkiemyje“ vertimą į rusų kalbą (vertė Rūta Leonova, dalyvaujant Glebui Surotkinui). Lietuviškai knyga pasirodė 2002 m., antrasis leidimas – 2013 m. Jos rusiškas leidimas skynėsi kelią gan sunkiai, ir jei ne jubiliejiniai Donelaičio metai, dar nežinia, ar knyga būtų šiems pasirodžiusi. Visos naujovės paprastai sunkiai skinasi kelią, o tokio fundamentalaus leidinio, kaip Kitkauskų knyga, rusų kalba ligi šiol nebuvo išleista ir vargu ar ko nors panašaus vėl greitai sulauksime.

Leidybos projektą rėmė Kaliningrado srities Kultūros ministerija, įgyvendinant srities priemonių planą (2012–2014) rengiantis 300-osioms K. Donelaičio gimimo metinėms, Kaliningrado srities istorijos ir dailės muziejus, prisidedant Kultūros rėmimo fondui prie Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos. Kiek pasikeitė knygos pavadinimas, ji pavadinta „Kristijono Donelaičio memorialas Čistyje Prudy. Sukūrimo istorija“. Viršelyje nenurodyti autoriai, matyt, knygos dailininkas (knygoje nenurodytas) daugiau vietos siekė palikti Tolminkiemio bažnyčios vaizdai ir atstatymo brėžiniai. Knygos metrikeje pristatytas autorių kolektyvas – N. Kitkauskas, L. Kitkauskienė ir B. Bartfeldas, kuris parašė skyrių „Takas, vedantis pas Poetą“. Knygą išleido Kaliningrado leidykla „Aksios“, spausdino „Standartų spaustuve“ Vilniuje, tiražas 2100 egz.

Skirtingai nuo lietuviškojo leidinio rusų kalba išleisti knyga praturtinta spalvotomis nuotraukomis, kurios įdėtos po turinio kaip neįvardytas atskiras priedas. Nuotraukos įneša tam tikro įvairių metų įvykių dvelksmą, gyvenamojo laiko nuotaiką, nes jose užfiksuoti įvairūs kultūriniai įvykiai, oficialūs vizitai, literatūros ir kultūros įžymybių viešnagės Tolminkiemyje ir Kaliningrade. Matome, kaip 2001 m. Lietuvos Prezidentas Valdas Adamkus

Be Karaliaučiaus universiteto profesoriaus Liudviko Martyno Gedimino Rėzos pastangų dar nežinia kada Kristijono Donelaičio „Metai“ būtų išvydę dienos šviesą; paminklo L. M. G. Rėzai Karaliaučiuje fragmentas (skulptorius Arūnas Sakalauskas, architektai Ričardas Krištopavičius ir Mindaugas Jomantas)

K. Donelaičio muziejaus direktorei Liudmilai Silovai įteikia Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordiną, 2003 m. Lietuvos Ministrų Tarybos Pirmininkas Algirdas Brazauskas ir Kaliningrado srities gubernatorius Vladimiras Jegorovas lanko K. Donelaičio muziejų, pateikiamos nuotraukos iš Kaliningrado srities literatūros dienų ir t. t.

Beje, V. Putino nuotraukos knygoje nėra, nors jis ne kartą lankėsi

Sajungoje. Vargu ar šiandien panašaus masto kultūros užmoji lengvai pavyktų įgyvendinti.

Tebešviečia atkopusi Donelaičio saulė

Lietuvos spaudoje prieštarai vertinama, kiek kaimyninės Kaliningrado srities atitinkamos valstybinės institucijos dėmesingos šio krašto istorijos ir kultūros paveldui ir visų pirma lituanistiniam paveldui. Vis dėlto turėtume

lemta persikelti per Nemuną, lankytis Didžiojoje Lietuvoje, nes gyveno kitoje valstybėje, Mažąja Lietuva vadinamoje karališkosios Prūsijos dalyje. Užtat savo poetinio žodžio jėga jis išgarsino lietuvių literatūrą labiau nei bet kuris kitas lietuvių poetas per visą lietuvių literatūros istoriją. Neišpasakyta poetinio žodžio galia ir nenuspėjamas likimas. Buvo laikai, kai Donelaitis buvo senųjų prūsų palikuonių ir vokiečių kraštiečių, dabar jį savo kraštiečiu vadina

Kadangi rusai ją vadina *ucha*, tai gubernatorius suabejojo, ar Donelaitis galėjo tokį receptą žinoti. Išeitį rado Olga Dubovaja: jeigu Donelaitis ir nežinojo žodžio *ucha*, tai nereiškia, kad nevirė žuvenės (rus. rybnij sup). Šiam argumentui visi pritarė.

Neakivaizdžiai įsitraukdami į kilusią diskusiją galėtume išsakyti prielaidą, kad Donelaitis vieną kitą rusišką žodį galėjo suprasti, bent jau turėjo girdėti. Vykstant Septynerių metų karui

bai kas tikėjosi, kad visa tai labai rimta, bet įvyko – tokia Donelaičiui duoto žodžio galia. Nedidelė grupė bendraminčių – B. Bartfeldas, O. Dubovaja, R. Leonova, L. Silova ir kiti karščiausi Donelaičio propaguotojai – sutarė Naujuosius Metus ir K. Donelaičio 300-ąjį gimtadienį pasitikti Tolminkiemyje, Donelaičio klebonijoje. Prieš vidurnaktį atsirakino Tolminkiemio bažnyčia, nusileido į rūšį, kur įrengtas mauzoliejus ir palaidoti poeto ir kunigo palaikai. Mažas berniukas, pasirodo, buvo Rutos Leonovos vaikelis, uždegė žvakutę ir pastatė ant poeto kapą dengiančios marmuro plokštės. Paskui visi pakilo, susėdo bažnyčioje ir tyloje klausėsi, ar nepasigirs Donelaičio žingsniai... Buvo skaitomi eilėraščiai, o žvaigždėtas dangus klausėsi kartu su Poeto 300-ojo gimtadienio šventės dalyviais.

Naujieji Metai buvo sutikti kaip ir dera, su šampanu ir fejerverkais. O 2014 m. sausio 1 d. 14 val. visų didžiai nuostabai į Donelaičio kleboniją sugužėjo daugybė svečių, nepamiršo Donelaičiui duoto žodžio. Buvo atvykėlių ne tik iš Kaliningrado, Ozersko, bet ir iš Vilniaus, Marijampolės – visus sukvietė Donelaitis. Buvo uždegta 300 žvakių, į dangų paleista 300 Lietuvos ir Rusijos vėliavų spalvų oro balionų. Vietiniai medžiotojai ta proga nušovė šerną, kurį lietuviniškai vadina girine kiaule, buvo ir tokių vaišių dalyvių, kurie pirmą sykį šios žvėrienos ragavo per Donelaičio gimtadienį. Buvo ir lietuviškų patiekalų, Rūta Leonova paruošė lietuvišką salotą, Olga Dubovaja virė lietuvišką šuipinį. Buvo pasirūpinta ir namine užpiltine, kuriai tarp kai kurių vaišių dalyvių bemat prilipo gal ir ne visai subtilus *Donelaitis* pavadinimas. Geriau būtų lotyniškiau – *Donalicijus užpiltinė* ar panašiai. Beje, Rutos Leonovos tvirtinimu, atidesni Donelaičio skaitytojai namine, kurios taip pat šiek tiek atsirado, suteikė dar taiklesnį pavadinimą – *blėberinė* nuo „Metų“ vieno iš personažų – Blėberio. Jei panagrinetume visą Donelaičio gimtadienio puotos meniu, įsitikintume, kad jis buvo labai panašus į „Metuose“ minimus lietuvininkų patiekalus.

Taip paminėtas išskirtinis poeto gimtadienis. Būta rimties ir deramo susikaupimo, užteko ir dūkmo, kuriam tokia proga tikriausiai nebūtų pasipriešinęs ir rūstusis būrų pamokslininkas Donelaitis. Įdomu, kaip būtų reagavęs poetas į donelaitiškos tematikos, bet pagal rusišką madą sukurtas dažnutes (častuškas), kurios taip pat tą dieną skambėjo.

Olgos Jevgenjevnos pastangomis į priekį pasitūmėjo K. Donelaičio pastatytų Tolminkiemyje našlių namų atstatymo reikalai. Kaip žinome, tuose namuose po Donelaičio mirties 15 metų gyveno jo našlė Ana Regina ir kitų vėlesnių šios parapijos klebonų našlės. Našlių namai neišliko, kaip nebuvo išlikusi ir bažnyčia, bet juos atstatė K. Donelaičio memorialas Tolminkiemyje įgytų autentiškesnį vaizdą ir naujų ekspozicijos erdvių. Atgytų Leipcigo universiteto profesoriaus Franco Tecnerio (Franz Tetzner) 1896 m. piešinyje užfiksuotas Tolminkiemio vaizdas, kuriame matyti Donelaičio perstatytoji bažnyčia ir klebonija, darbščiojo klebono pastatyti našlių namai.

Norisi baigti Tauragės bibliotekos skyriaus vedėjos Meilutės Pernaruskienės žodžiais: „Švėskime Donelaitį, švėskime jį prisimindami, skaitydami ir mokydamiesi gyvenimo išminties.“

Gediminas Zemlickas

Tolminkiemio bažnyčios atstatymo projekto autorius ir darbų vadovas inžinierius statybininkas architektas dr. Napalys Kitkauskas pasirašo autografą renginio Tauragės bibliotekoje dalyvi

Kaliningrade. Įsiminė vizitas 2005 m. liepos mėnesį, kai Kaliningradas šventė 750-ąsias įkūrimo metines. Matyt, knygos sudarytojai nemanė, kad šis kaimyninės šalies lyderis bent kiek daugiau nuspelnė lituanistikai ar donelaitianai. Karaliaučiaus jubiliejaus proga buvo atidengtas Liudviko Rėzos paminklas ir jo vardu pavadintas skveras – Lietuvos dovana Karaliaučiu. Atkreipkime dėmesį, kad Kaliningrado įkūrimas minėtas turint omenyje XIII a. Teutonų ordino pastatytą pilį, kuri buvo pastatyta sugriautos senųjų prūsų pilies Tvankstyje (Twangste) vietoje, kuri ir davė pradžią Karaliaučiu (vok. Königsberg). Galėtų būti reikšmingas pastebėjimas, nes vargu ar prieš kelis dešimtmečius tai būtų įmanoma, kai šiame krašte dauguma datų buvo skaičiuojamos, pradedant nuo pergalingų 1945-ųjų.

Jubiliejų įvykiai, susitikimai ir iškilmės ilgai nublanksta žmonių atmintyje, bet ilgiausiai išlieka įvykių liudytoja – knyga, toks bus ir mūsų minimos knygos likimas. Pasak B. Bartfeldo, ši knyga ir daugeliui metų praėjus bus svarbiausia knyga rusų kalba, kuri ateities skaitytojus pasieks iš XXI a. pradžios, kai buvo pagerbtas didis XVIII a. lietuvių poetas Donelaitis. Didis ne vien lietuviams, bet ir daugeliui kitų tautų. Juk ne tik per kalbą, bet ir poetų lūpomis tauta pasisako kas esanti. Šią knygą galima skaityti įvairiai: kaip architekto ar inžinieriaus statybininko, sudarančio architektūrinį atstatomos bažnyčios projektą ir vadovaujančio atstatymo darbams, įžvalgas, kaip N. Kitkausko rašytą dienoraštį, kuriame gali labai daug suprasti apie ėjimą į išvystyto socializmo epochą per kuriančio ir statančio žmogaus prizmę. Taupūs, dalykiški žodžiai, nesuvedinėjant sąskaitų su kitaip maniusiais ar dariusiais, bet visur išryškinant esmę, ieškant pozityvaus vertinimo. Nes jau vien tai, kad socializmo statybos privalumus sugebėta panaudoti Tolminkiemio liuteronų bažnyčios atstatymui ir K. Donelaičio memorialo Rusijos Federacijos teritorijoje sukūrimui, daug ką pasako. Ko gero, pirmas toks objektas apskritai to meto Tarybų

pritarė B. Bartfeldo minčiai, kad po Lietuvos būtent Karaliaučiaus kraštas yra ta vieta, kur Donelaičio kūryba kone geriausiai žinoma. Neabejotinas Lietuvos literatūrai ir kultūrai žmonių indėlis, prie kurio daug prisideda ir Karaliaučiaus krašto inteligentija. Malonu pridurti, kad renginio Tauragėje svečiai – B. Bartfeldas ir Kaliningrado srities K. Donelaičio kraštiečių klubo prezidentė Olga Dubovaja – yra labai aktyvūs šios ne tik veiklos dalyviai, bet ir įvairių iniciatyvų autoriai. Artėjančiai K. Donelaičio 300-ųjų gimimo metinių sukakčiai jie pradėjo ruošti prieš trejus metus, o juos pradėjo išpūdingu renginiu, kai ta pati Donelaičio „Metų“ ištrauka buvo skaitoma net vienuolika kalbų – švediška, japoniška, armėniškai, vokiškai, rusiškai, baltarusiškai, ukrainietiškai, savaimė suprantama, ir lietuviškai. Skambėjo jaudinančiai, Donelaitis sutelkė ne tik kaimynines, bet ir toliausiai viena nuo kitos gyvenančias tautas. Pačiam Donelaičiui nebuvo

Karaliaučiaus krašte gyvenantys rusai. Svarbu, kad vadintų savu, neatstumtų kaip svetimo ir nereikalingo.

Per tuos trejus metus kelyje į Donelaitį Karaliaučiaus krašte įvyko daugybė renginių, padedant nuo mokyklų ir baigiant Kaliningrado I. Kanto universitetu, kur vyko Donelaičiui skirtos parodos, piešinių ir poeto kūrinių skaitymo konkursai. 2013 m. Tolminkiemyje (Čistyje Prudai) buvo surengta muziejų naktis, kur pats Donelaitis pasitiko Kaliningrado srities gubernatorių, vyriausybės narius ir kitus garbingus svečius. Dalyvavo ir atlikėjai iš Lietuvos, skambėjo lietuviška daina ir poetinis žodis. Vyko eilėraščių skaitymo konkursas, kuriame dalyvavo ir Rūta Leonova.

Iš linksmosios dalies paminėtina žuvenė, kuria buvo vaišinami visi tos įsimintinos muziejaus nakties dalyviai. Linksmumo pridėjo diskusija, kurią sukėlė organizatorių patiekta pagal Donelaičio receptą išvirta žuvenė.

(1756–1763 m.) Rusijos kariuomenė buvo užėmusi Prūsijos karalystę, Donelaičio biografijoje tas metas pažymėtas štai kokiu faktu. Donelaitis su žmona ir savo įbaugintais parapijiečiais buvo pasitraukęs į Romintos girią, ten kurį laiką ir gyveno. Giria atstojo jiems bažnyčią, Donelaitis ir toliau vykdė kunigo pareigas: tuokė jaunavedžių poras, krikštijo vaikus ir pan. Per tuos septynerius metus galėjo ne tik paragauti, bet ir išmokti virti žuvenę pagal rusišką receptą. Bet tai mūsų spėjimas, hipotezė, kurią visai nebūtina įtraukti į chrestomatijas kaip patikrintą faktą.

Donelaičiui duoto žodžio galia

Minint muziejų dieną ir Tolminkiemyje ragaujant pagal Donelaičio receptą išvirtą žuvenę ir kilo mintis drauge paminėti poeto 300-ąjį gimtadienį, vėl visiems susiburti Donelaičio namuose. Tik ar maža ką žmogus gali prisizadėti ragaudamas žuvenę? Nela-

K. Donelaičio „Metų“ ištraukas lietuvių ir rusų kalbomis skaito Eugenijus Šaltis ir Aleksandra Archarova

Istorikas, enciklopedininkas dr. Algirdas Matulevičius ir Kaliningrado srities rašytojų sąjungos pirmininkas Borisas Bartfeldas; ekrane Leipcigo universiteto profesoriaus Franco Tecnerio piešinys, kuriame matyti Tolminkiemio bažnyčia, našlių namai ir klebonija

ADOLFAS ŠAPOKA: atplėštas nuo Tėvynės,

■ Atkelta iš 1 p.

2013 m. V. Selenis turėjo progos ir Toronte, Kanadoje, tyrinėti A. Šapokos korespondenciją. Visa tai aptarsime pokalbyje su Valdu Seleniu, siekdami išryškinti mūsų skaitytojui gal mažiau žinomas, bet mokslo ir kultūros istorijai labai svarbias kai kurias Adolfo Šapokos gyvenimo ir mokslinės veiklos peripetijas.

Istorijos tomai nepaiso pirmumo teisės

Mokslo Lietuva. Išsina, kad Valdas Selenis pasiryžęs mūsų istorikų ir Lietuvos istorija besidominčiųjų dėmesį sutelkti į Adolfą Šapoką, šio istoriko žinomus ir ypač nežinomus darbus, platesnei visuomenei ne per daugiausia pažįstamojo gyvenimą?

Valdas Selenis. Ne aš vienas noriu dėmesį gaivinti. Lietuvos edukologijos universitetas vykdo A. Šapokos „Raštų“ leidimo projektą, jau du tomai išleisti. 2008 m. pasirodė 2 tomas, „Lietuva reformų seimo metu. Iki 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijos“. Tomas skirtas Ketverių metų reformų Seimui (1788–1794 m.) Abiejų Tautų Respublikoje. Tai buvo A. Šapokos neišspausdinta disertacija, kurią spaudai parengė Robertas Jurgaitis ir Ramunė Šmigelskytė-Stukienė. O A. Šapokos „Raštų“ 1 tomas – „Lietuvos istorija“, parengtas Aivo Ragauskio, pasirodė pernai 2013 m. vasarą.

ML. Eiliškumas suardytas. Kodėl 2 tomas net penkeriais metais aplenkė pirmąjį?

V. Selenis. Priklausė nuo to, kuris tomas anksčiau buvo parengtas spaudai. Kai buvo rengiamas „Didysis Lietuvos parlamentarų žodynas“ (sudarė A. Ragauskas), leidyba taip pat pradėta nuo 2 tomo. Logiškai mąstant, pirmiausia turėtų eiti 1 tomas, skirtas LDK seimų nariams, bet tą informaciją sunkiau surinkti ir apdoroti, tad 2 tomas išėjo prieš 1-ąjį.

ML. Lietuvos istorijos institutui rengiant ir leidžiant akademinę trylikatomę „Lietuvos istoriją“ (iš pradžių manyta rengti dvyliką tomų), taip pat nesilaikyta tomų numeracijos eiliškumo.

V. Selenis. 12 tomas „Sąjūdis: nuo „Persitvarkymo“ iki Kovo 11-osios“ parašytas dr. Česlovo Laurinavičiaus ir dr. Vlodo Sirutavičiaus, pasirodė anksčiau už kai kuriuos Lietuvos archeologijai skirtus tomus.

ML. Ar tai reiškia, kad istorikai blaškosi, neišsivaduoja iš chaoso?

V. Selenis. Pavadinčiau ne chaosu, o neišvengiama tam tikra tomų rengimo tvarka. Tai didelių pastangų reikalaujantis darbas, siekiant kuo geriau parengti komentarus, rasti naujų duomenų ir pan. Štai 2013 m. Toronte, Kanadoje, tyrinėdamas su A. Šapoka susijusius archyvus, radau tris gan reikšmingus jam adresuotus laiškus. (Iš viso tų laiškų yra daugiau.) Vienas iš jų rašytas Vinco Krėvės-Mickevičiaus 1952 metais. Rašytojas dėkoja A. Šapokai už labai malonų straipsnelį apie jį laikraštyje „Tėviškės žiburiai“. Susiradau tą straipsnelį apie Krėvės gamtos pajautą, kuri išties labai ryški jo kūryboje. Krėvė laiške taip pat dėkoja už nemokamai jam Šapokos siunčiamus „Tėviškės žiburius“, linki sėkmės ir mokslo darbuose. Išreikštas tikėjimas ir kada nors laisvę atgausiančia Lietuva. Kaip komentarą įdėsiu tą laišką į dabar rengiamą knygą.

„Tėviškės žiburių“ prieangyje

ML. Sekdami istorikų pavyzdžiu ir mes savo pokalbį pradėkime iš kito galo – nuo „Tėviškės žiburių“. Šį Kanados lietuvių laikraštį įkūrė A. Šapoka, kai iš persikėlusiu asmenų (DP – angl. displaced person, t. y. perkeltųjų asmenų) stovyklos Vokietijoje persikėlė į Kanadą?

žiburiais“, kol pagaliau apstota ties „Tėviškės žiburiais“. Visiems patiko, pavadinimas prigijo, laikraštis eina ligi šiol.

Iš pradžių Šapoka labai bijojo imtis leidybos, jautė didelę atsakomybę, o svarbiausia, kad visiškai neaiškus buvo leidybos finansinis pagrindas. Laiške Šapoka išreiškė nuogąstavimą, kad laikraštis nebūtų vienos religinės, ka-

bet kokio darbo, kaip kad daugelis į JAV ar Kanadą atkariusių išsiviečių?

V. Selenis. Augsburgio DP stovykloje Vokietijoje Šapokai teko mokytojauti, paskui dirbti pieštukų fabrike. Jis gyrėsi, berods, Simui Sužiedėliui ar kažkuriam kitam, kad štai dabar įsidarbino pagal specialybę – pieštukų fabrike. Šapokos humoras gan subtilus. Kanadoje, kai 1948 m. atvyko į

V. Selenis. Šapokai, kaip istorikui dr. Juozui Jakštui (1900–1989), įsidarbinusiam Klivlende, plieno fabrike, būtų tekę ieškoti sunkiai randamo darbo. Vienetai, kaip Simas Sužiedėlis, Antanas Kučinskas-Kučas ar Konstantinas Avizonis, gavo profesorių vietas koledžuose. Avizonis ir Sužiedėlis dėstė Rusijos, Rytų Europos istoriją, tik taip išsiviečioje galėjo reikštis kaip istorikai. Noriu pasakyti, kad tyrinėti Lietuvos istorijos dalykus sąlygos ir JAV nebuvo geresnės. Daug kas priklausė nuo šaltinių, kuriuos buvo galima rasti Amerikos ar Kanados bibliotekose. J. Jakštui net buvo kilusi mintis tyrinėti Amerikos istorikų medievistų keliones į Europos archyvus XX a. pradžioje, bet ir tai buvo toloka nuo lituanistikos. Šios jam pasiūlytos temos nepasirinko, kadangi 1953 m. jam buvo pasiūlyta redaguoti Bostone leistos „Lietuvių enciklopedijos“ viduramžių istorijos skyriaus straipsnius.

Lietuvos istorikai nedovanotinai apsinuogino Europoje

ML. Matyt, labiau pasisekė tiems Lietuvos istorikams, kurie tyrinėjo tokią svarbią lituanistikai Vatikano archyvų medžiagą.

V. Selenis. Romoje dirbo Zenonas Ivinskis ir jėzuitų būrelis, iš kurio išskirsime Paulių Rabikauską, Antaną Liuimą, Paulių Jatulį (pastarasis buvo Ivinskio mokinys).

ML. Kodėl nebuvo pasitelktas A. Šapoka? Juk jo pasaulėžiūrinė orientacija vargu ar labai skyrėsi nuo paminėtų istorikų.

V. Selenis. Nors formaliai Šapoka nebuvo ateitininkas – dar gyvendamas Lietuvoje nepriklausė jokiai politinei ar visuomeninei organizacijai, išskyrus Lietuvos istorijos draugiją, jo pasaulėžiūra buvo tokia pat kaip ir Ivinskio. Jiedu susirašinėjo. Esu radęs Šapokos laiškus Ivinskiui, bet neteko matyti pastarojo laiškų Šapokai. Šis apgailestavo, kad karas išsklaidė Lietuvos istorikus, Ivinskis vienas likęs prie to istorijos aruodo... Rašyta 1948 m., kai Šapoka atvyko į Kanadą ir jam pasiūlyta redaguoti „Kanados lietuvių almanachą“. Šapoka apsiėmė, paskui ėmėsi dar vieno lietuviško laikraščio redagavimo ir galiausiai pradėjo redaguoti Kanados lietuvių vienytoją – „Tėviškės žiburių“ laikraštį.

ML. Laiškuose Ivinskiui galima įžvelgti Šapokos norą telkti lietuvių istorikų jėgas. Ar tą suprato Ivinskis?

V. Selenis. Z. Ivinskis rašė Antanui Maceinai, kad mes, girdi, nedovanotinai apsinuoginame Europoje. Jis vienas likęs ir turi diskutuoti su vokiečių ir lenkų istorikais, „o visi patraukė į laimės šalį“, suprask, JAV. Pats Ivinskis buvo parašęs prašymą ir jį sutiko priimti į vieną JAV koledžą, beliko pasirašyti sutartį. Paskutinę akimirką buvo atkalbėtas. Esama įvairių versijų, kas tą padarė. Bet kuriuo atveju gerai padarė. Ivinskis gavo stipendiją, kurios dėka Vatikano archyvuose galėjo dirbti dešimt metų, bet tai įvyko ne lietuvių dėka. 1970 m. Lituanistikos instituto suvažiavime Vinco Maciūno pranešime nuskambėjo mintis, kad Lietuvių fondas nepalaiko Vatikano archyvuose dirbančių istorikų darbo. Prilygino jų leidžiamus darbus prie žurnalistų publikacijų, šią poziciją palaikė ir Juozas Jakštas. Girdi, mums

„Tėviškės žiburių“ redaktorius Adolfas Šapoka (pirmas iš kairės) – spaustuviėje

Adolfas Šapoka (trečias iš kairės) Kanados lietuvių kultūros draugijos „Žiburiai“ susirinkime

V. Selenis. Laikraštis įkurtas 1949 m. Minint „Tėviškės žiburių“ gyvavimo dešimtmetį 1959 m. buvo išleistas specialus laikraščio numeris, kuriame minimas ir A. Šapokos laiškas bičiuliams. Šapoka labai abejoja ir nuogąstauja – daugiausia finansiniais sumetimais, ar toks laikraštis Kanados lietuviams galėtų būti leidžiamas. Jeigu nėra pinigų – nebus jokio laikraščio, pirmiausia tai siūlo suprasti Šapoka. Jis smulkiai nurodo, kaip reiktų tų pinigų gauti, atkreipia dėmesį į techninius leidybos niuansus, taip pat sugalvoja ir būsimą laikraščio pavadinimą. Iš pradžių siūlyta vadinti „Žiburiais“, „Išsiviečių

talikiškos pakraipos ar vienos partijos leidinys, bet kad jungtų visą Kanados lietuvių bendruomenę. Tas jam buvo svarbu.

ML. Ar tikyt vadinti Šapoką „Tėviškės žiburių“ įkūrėju?

V. Selenis. Kanados lietuvių bendruomenė, kartu ir Kanados lietuvių centro taryba, leidusi „Nepriklausomą Lietuvą“, Šapokai pasiūlė užimti redaktoriaus vietą kuriamame laikraštyje. Jis ir tapo pirmuoju „Tėviškės žiburių“ redaktoriumi.

ML. Kiek svarbu tai buvo pačiam Šapokai, istorikui, „Lietuvos istorijos“ išėjusios 1936 m., sudarytoji? O gal griebėsi

Monrealį, fabrike jam dirbti neteko. Iš pradžių dar norėjo sparnus kelti į JAV, bet nepavyko. Išliko jo raštas laužyta anglų kalba, matyt, rašytas naudojantis žodynu. Šapoka išdėsto padėtį, į kurią jis ir jo šeima pateko, mini ištremtą iš Lietuvos brolių ir visa kita. Į JAV jo iš Vokietijos nepriėmė, bet buvo leista keliauti į antrą prašyme pageidautą šalį – Kanadą, į kurią Šapoka ir atvyko. Monrealyje apsisitojo, vėliau persikraustė į Torontą. Žinoma, Čikagoje ar Klivlende būtų patekęs į gausesnę lietuvių bendruomenę.

ML. Darbai nesimėtė nei Čikagoje, nei Klivlende.

bet ne nuo Lietuvos istorijos (1)

dabar ne tos publikacijos svarbiausia, o lietuvių istorikų išgyvenimas JAV ir kitur. Amerikoje gyvenantys lietuviai matė, kad kultūra nustumta į pašalius. Regis, Jatulis leido Ukrainos istorijos šaltinių tomus, nes tam reikalui buvo gavęs lėšų. Iš Lietuvių fondo, Lietuvių katalikų mokslo akademijos trūko užsakymų Lietuvos istorijos tyrinėjimams ir leidybai.

Ne visiems įtiko lietuvių istorikų darbai

ML. Galima įtarti, kad aptariamam metu nebuvo vieningo požiūrio į Lietuvos istorijos tyrinėjimus ir tų darbų skelbimo svarbą?

V. Selenis. To požiūrio ištis stigo. Kiek teko skaityti J. Jakšto mintis apie išeivijos padėtį, būta pasipiktinimo, kad pradėta gaminti nekritiška, romantinė „nuosmukio istoriografija“. 1948 m. Z. Ivinskis net parašė straipsnį, esą anglų kalba išleidžiamos pačių lietuvių knygos, kurias gėda kam nors parodyti. Nenuostabu, kad niekas į tas knygas nekreipia jokio dėmesio. Kokie tai leidiniai, Ivinskis nekonkretizavo.

ML. Bet juk tai buvo labai svarbu – pasauliui priminti nepriklausomybės netekusios Lietuvos bylą, skelbti žinias ir įvairias publikacijas apie Lietuvą. Neįtaigi nesuprato lietuvių išeivijos lyderiai?

V. Selenis. Vakarais svarbu buvo supažindinti su Lietuvos kad ir sutraukta istorija bei susiklosčiusia politine situacija. Kita vertus, visados esama nesutarimų, interesų grupių pavydo. Prieš kelerius metus teko rengti knygnešio, taip pat į JAV emigravusio Petro Mikolainio laiškus ir atsiminimus (knygos sudarytoja Danguolė Mikulienė). Perskaityti J. Basanavičiaus, M. Jankaus ir kitų to meto šviesuolių laiška. Iš jų aiškėja, kad dažnai tarp lietuvių nebuvo vieningumo, nors ir dirbo bendrą darbą. Kartais iš vokiečių, rašė P. Mikolainis, supratimo daugiau surasi negu iš lietuvių. Kai reikėdavo daugiau knygų leisti, publikuoti, kartais savieji trukdydavo, net žandarams įduodavo.

ML. Kartais lemdavo religinė priklausomybė.

V. Selenis. Tas pats buvo A. Šapokos aplinkoje. Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomas vienas iš jo laišku Z. Ivinskiui, kuriame skundžiasi apie savo trumpalaikę politinę patirtį. Šapokai 1948 m. lapkritį teko būti Kanados lietuvių „seimo“ pirmininku. Susirinko aštuoni lietuviai, dauguma ateitininkai ir vienas socialdemokratas. Ateitininkai tuojau susikirvičijo su socialdemokratu, eina iš salės, o Šapoka mąsto, kaip čia juos sutaukyti. Ir nepavyko. Tada Šapoka pasitraukė iš to vadınamojo seimo. Tai aprašyta laiške Ivinskiui, bus įdėta į rengiamą knygą.

Viena drąsesniųjų A. Šapokos hipotezių

ML. Galima suprasti, kodėl Šapoka ėmėsi redaguoti „Tėviškės žiburius“. Jam svarbu buvo bendraties paieškos, o ne dalyvauti susipriešinusiu grupuočių kiurvuose.

V. Selenis. Jis pats tokį toną uždavė laikraščio leidyboje. Jis rašydavo bičiuliams, o kas tie bičiuliai, iš pradžių nesupratau. Pasirodo, visi „Tėviškės žiburiių“ skaitytojai buvo jo bičiuliai, šito jis siekė, ten matė savo redaguojamo laikraščio prasmę.

ML. Labai teisingas ir toliaregiškas

požiūris. Istorikui privalu suvokti istorinių procesų raidą, bet Šapokai užteko išminties suvokti ir tai, kas svarbu ateičiai. Bent jau jo vadovavimas laikraščio leidybai taip leistų apibendrinti.

V. Selenis. Santūrus ir diplomatiškas požiūris, vengiant radikalių sprendimų, skubotų išvadų. Taigi ištis jaučiama solidaus istoriko patirtis. Tam tikra išimtis galėtų būti viena labai drąši Šapokos išvada, į kurią dėmesį atkreipė ir profesorius Aivas Ragauskas. 1941 m. spalio 23 d. paskaitos Vilniaus universitete studentams rankraštyje yra toks Šapokos sakiny: „Mindaugas bus buvęs tik valstybinio gyvenimo tradicijų tęsėjas, vienas narys ilgoje valstybės kūrėjų virtinėje. Tik apie jį mes neturime žinių. Aišku, valstybės pradžia yra gerokai anksčiau“ (cituota iš atminties). Ikimindauginės Lietuvos valstybės pradžia buvo viena drąsesnių Šapokos hipotezių.

ML. Daug vėliau prie tokių išvadų pradėjo prieiti kiti Lietuvos istorikai, gal ir ši Šapokos mintis tik pastaruoju metu tampa plačiau žinoma?

V. Selenis. Jei neklystu, lenkų istorikas Henrikas Paškevičius dar prieškariniu laikėsi tokios pat nuomonės, taip pat ir kai kurie kiti lenkų istorikai. Iš lietuvių šios pozicijos prisilaikė Vincas Trumpa. Dar būdamas jaunas studentas pas profesorių Igną Jonyną jis parašė diplominį darbą, kuriame tokią – ikimindauginės valstybės pradžios – nuostatą gynė. Taigi ir Šapoka ne išeivijoje permastė savo požiūrį į priešmindauginės Lietuvos valstybės pradžią, bet jau 1941 m. tokios koncepcijos laikėsi. Šapoka neabejojo, kad ne Mindaugas buvo Lietuvos valstybės kūrėjas.

Ir Šapoka ne visur buvo drąsus

ML. Gaila, kad mūsų savimonėje ši nuostata dar nėra įsitvirtinusi.

V. Selenis. Istorikai tvirtina tą, ką randa patvirtinta rašytiniuose šaltiniuose.

ML. Taip patys sau užsidaurome langus į gilesnę istorinio pažinimo erdvę. Kažkodėl H. Paškevičiui, A. Šapokai ir net I. Jonyno diplomantui V. Trumpai šaltinių stoka nesutrukdė daryti platesnių apibendrinimų.

V. Selenis. Kad ir Vilniaus įkūrimas siejamas su 1323 m. Gedimino laiškais, nors niekas neabejoja, kad miesto čia būta ir anksčiau.

ML. Tai patvirtina ir archeologai. Istorikai prisirišę prie istorinių šaltinių, datų ir nuolat tą savo ištikimybę pabrėžia. Ar tai nėra savos rūšies istorijos neįgalumas? Gal metas liautis didžiuotis užsuduotomis dogmomis, tampančiomis pančiais. O kad dogmatizmo istorijos moksle pakanka tikriausiai sutiksime?

V. Selenis. Grįžkimet prie Šapokos. Ne visur jis buvo beatodairiškai drąsus. Kitais klausimais – dėl Liublino unijos, Gegužės 3-osios Konstitucijos – Šapoka buvo pakankamai atsargus. Viename sakinyje jis galėjo pasakyti, kad Gegužės 3-osios Konstitucijoje bet kokio Lietuvos savarankiškumo neliko, o kitame sakinyje rašė, kad to lietuviškumo galima aptikti vėlesniuose tos

Konstitucijos papildymuose. Galop padarė išvadą, kad Gegužės 3-osios Konstitucija buvo labai reikšminga ir daug svarbesnė Lietuvai negu Liublino unija. Taip Šapoka rašė Bostone išleistoje „Lietuvių enciklopedijoje“. Prieškariu išleistoje Šapokos redaguotoje straipsnių rinktinėje „Jogaila“ viename puslapyje rašoma, kad lietuviai savitos kultūros nesukūrė, bent jau tokios, kuri galėtų imponuoti kitoms tautoms, o kitame puslapyje teigiama: negi nėra savita mūsų tautodailė, liaudies dainos, tautosaka ir daugelis kitų dalykų?

ML. Bet ar tie prieštaravimai yra trūkumas? Pažinime tenka brautis pro prieštaravimų brūzgynus. Manau, labai

paprašė XIV a. prancūzų riterio Pilypo de Mezje (de Mézières) traktato. Galime įsivaizduoti bibliotekininko nuostabą ir baimę tokią seną knygą duoti pirmam paprašiusiam keistokam skaitytojui. Amerika didžiuojasi savo demokratiškomis tradicijomis, tad Jakštas tą veikalą gavo. Niekas iš profesorių negalėjo tos kronikos perskaityti, o J. Jakštas perskaitė ir nustatė, kad tas riteris aprašo galbūt Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino laidotuves.

1976 m. Z. Ivinskis savo tuo metu redaguotame tęstiniame mokslo leidinyje „Commentationes Balticae“ (Jahrbuch Des Baltischen Forschungs instituts) paskelbė J. Jakšto straipsnį

sius rašė iki pat mirties, paskutinis jo vedamasis buvo išspausdintas 1961 m., jei neklystu, sauj, o Šapoka mirė kovo mėnesį. Tas vedamasis įdomus tuo, kad jame redaktorius rašo (cituojau iš atminties): žiūrime į Lietuvos žmones likusius tėvynėje ir didžiuojamės, kad jie išmoko prisitaikyti prie okupantų keliamų sąlygų ir išsaugojo lietuviškumą. Mes jais didžiuojamės, nors garsiai to sakyti ir negalime...

ML. Šiandien tokios eilutės daug kam užkliūtų, nors Šapoka į prisitaikymą žiūri kaip į tautos išlikimo sąlygą. Net ir tame sakinyje jis ištikimas sau: ne priešinti reikia tautą su kitaip manančiais, bet ieškoti sutarimo.

V. Selenis. Susirašinėjo ir su Vincu Trumpa, nors pastarojo požiūros gal jam ne visada patiko. Atvirai komunistuojančių, tokių kaip „Vilnis“ laikraščių publikacijos, Šapoką pykdė. Kai kuriuose emociuose laiškuose Alfonsui Damušui (saugomi Išeivijos institute Kauene) Šapoka piktinosi „Vilnies“ rašiniais, kuriuose šmeižiami 1941 m. Birželio sukilimo dalyviai, vadinami fašistais ir pan. Šapoka rašė Damušui, kad reiktų į teismą kreiptis, reikalauti atsiprašymo ir kad visuomenė nebūtų klaidinama. Daugelis žmonių todėl ir nusivildavo politika, nes kiekviena partija siekė savo tiesos, net ir VLIK'as neišvengė vidinių intrigu. Išliko Jono Matuso, Simo Sužiedelio laišku, kuriuose nuskamba mintis, jog reikia atokiau nuo tos politikos laikytis, jau atsikandavo, daug svarbiau dirbti kultūros darbą. Mes kultūrininkai, tad laikykimės atskirai, nesivelkime į tą joalą.

ML. Bet kultūros žmonės išeivijoje ar įsteigė kokį darinį, kuris būtų buvęs pajėgus atstovauti ne tik jų interesams, bet ir telkti išeiviją?

V. Selenis. Buvo Kanados lietuvių bendruomenės kultūros draugija. Nuolat susidurdavo ir dabar susiduria su išlikimo, patalpų išlaikymo problema. Pagrindinė bendruomenės dalis dabar ne Toronto priemiestyje Misisogos miestelyje, kaip buvo Šapokos laikais, bet pačiame Toronte, šio miesto rytinėje dalyje. Ten telkiasi ir Kanados lietuvių jaunimas, jaunos šeimos, veikia kredito unijos, yra didelė krepšinio salė ir lietuvių jaunimo noriai lankoma bažnyčia. Misisogijoje daugiausia liko pagyvenę žmonės, atsikėlėliai iš Punsko. Yra lietuvių visuomeninis ir kultūrinis darinys, vadinamas Anapiliu, kurį sudaro bendruomenės namai, salė, nedidelė bažnytelė, bet per sekmdienio pamaldas neužpildoma, lietuvių kapinės ir „Tėviškės žiburiių“ redakcija.

Kanados lietuvių bendruomenė įkurta 1952 m., dabar ji jungia apie 7 tūkst. narių, pirmininkė Joana Kuraitė-Lasiene. Dar lietuvių gyvenama Otavoje, Vankuveryje, Hamiltone, Kalgaryje, o Monrealyje, kur kadais telkėsi daugiausia lietuvių, jų labai mažėja. Monrealis buvo pirmas punktas Kanadoje, kur vandenynu atkeliaavę lietuviai išsikeldavo į krantą, todėl ten buvo didelė mūsų tautiečių bendruomenė. Pamažu viskas keičiasi, kadangi Kvebeko gyventojai panorą siekti nepriklausomybės ir lietuviai pamatė, kad Monrealis gali atsidurti kitoje valstybėje, tad pradėjo keltis į kitus Kanados miestus.

Bus daugiau

Kalbėjęs Gediminas Zemlickas

Valdas Selenis Adolfo Šapokos fotelyje

teisinga mintis, kad lietuvių tautodailė, tautosaka, liaudies dainos, pridurčiau, kad ir pati kalba byloja apie nepaprastai turtinius ir gilius tautos kultūros klodus. Tik juos reikia pažinti. Negalima įvertinti to, ko nepažįsti – tai galioja tiek mums patiems, tiek kitoms tautoms, kurių vertinimams mes be galo atidūs ir skausmingai reaguojame, kai mūsų nepastebi, neįvertina. Užtat ir turime daryti viską, kad mus žinotų, pažintų, vertintų. Nevalia savo tautos ir valstybės istorijos, kultūros saugoti tarsi daiktą savyje, tarsi nepravertą lobių skrynį. Ko stebėtis, kad mūsų nepažįsta, jeigu mes patys savo kultūros vertybėms neatidūs, jų nepažįstam.

V. Selenis. Monrealio, Toronto bibliotekose Šapokos laikais nieko nebuvo ne tik apie Lietuvą, bet ir apie Lenkiją, mažai ir apie Rytų Europą. Daugiau negu Šapokai pasisekė nebent Juozui Jakštui, kuris Klivlande, JAV, su darbininko kombinezonu nuėjo į biblioteką ir

„Žinios apie Lietuvą prancūzų XIV a. autoriaus Pilypo de Mézières traktate“ su komentarais. Galima priminti, kad iš Romos į Boną persikėlęs Z. Ivinskis kaip kvietinys profesorius dėstė Baltijos šalių tyrimo institute (Baltisches Forschungsinstitut), vėliau buvo ir to instituto direktorius. Šis ekskursas lyg ir atitraukia mūsų dėmesį nuo A. Šapokos, bet parodo to meto lietuvių istorikų darbo išeivijoje realijas.

Keičiasi ir Kanados lietuvių gyvenimas

ML. Prie Šapokos nevēlu sugrįžti, pagaliau juk svarbią jo gyvenimo dalį išeivijoje sudarė bendravimas su lietuvišais istorikais, taip pat ir su paminėtaisiais.

V. Selenis. Šapoka prašė Ivinskį ir kitus istorikus rašyti į „Tėviškės žiburius“, nes laikraštį reikėjo užpildyti, o Šapokai teko didelis darbų krūvis. Pirmus laikraščio numerius beveik vienas savo rašiniais ir užpildydavo. Vedamuo-

MŪSŲ KRAŠTAS

LIETUVIAI VILNIAUS KRAŠTE (2)

Spausdiname Jono Pijaus Murkos (1889–1845) studijos „Lietuviai Vilniaus krašte“ tęsinį (pradžia Nr. 10). Studija parašyta 1941 m. talkinant dukrai Gražvydai (1923–2004), kai J. P. Murka sunkiai sirgo džiova. Vilniškis - J. P. Murkos slapyvardis.

Skaitytojus supažindiname su minėtos studijos ištrauka. Norėdami išlaikyti autentišką tekstą, atlikome tik būtiniausių redakciją.

VILNIŠKIS

Pabaiga, pradžia Nr. 10.

Jau iš to matome, kaip vietomis Vilniaus krašto gyventojai būdavo šovinistiškai nutenkami, kad ir mokslininkams nenorėdavo tiesos pasakyti, o vietomis taip būdavo suteorizuoti, kad bijodavosi prisipažinti prie lietuvių kalbos mokėjimo ar vartojimo. Ir štai tokiose aplinkybėse buvo padarytas gyventojų surašymas pagal jų vartojamą kalbą. Aišku, koks galėjo būti pravešto surašymo tikrumas. Joks. Tačiau nežiūrint į tai, Vilniaus krašte užrašyta 82.000 lietuvių. Tie 82.000 lietuvių – tai tie, kurie nepasidavė lenkų valdininkų, mokytojų ir kunigų agitacijai, kurie nesibijojė bėgti, kurie buvo raštingi (susipažinę iš spaudos apie surašinėjimo tikslą ir tvarką) ir galėjo vietoje patikrinti užrašymo tikrumą. Žinant Vilniaus krašto gyventojų raštingumą bendrai, turbūt, nebus abejojimų, kad kelis kart didesnis lietuvių gyventojų skaičius nebuvo susipažinęs su surašinėjimo tikslu ir tvarka, nebuvo paklaustas, kokią vartoja kalbą, o ir paklaustas, ne visuomet drįso prisipažinti. Kitose sąlygose, kur galima būtų laisvai ir be baimės pasisakyti, būtų atsiradęs kelis kartus didesnis lietuvių skaičius.

Koks galėjo būti lietuvių skaičius Vilniaus krašte po Didžiojo karo, galima nors apytikriai susivokti iš organizuoto Vilniaus lietuvių gyvenimo pasireiškimų lenkų valdymo metais.

Vilniaus lietuvių organizuotas gyvenimas reikėsi ypač po 1904 m.: tais metais atgauta lietuviškos spaudos laisvė; 1907 m. įsteigta Lietuvių Mokslo Draugija, 1908 m. daugelyje Vilniaus miesto ir viso krašto bažnyčių įvestos lietuviškos pamaldos, 1912 m. įsteigta Lietuvių Blaivybės Draugija, 1913 m. įsteigtos Vilniaus ir Švenčionių „Ryto“ Švietimo Draugijos. Tais pačiais metais įsteigta lietuvių darbininkų Šv. Zitos Draugija ir 1914 m. Lietuvių Labdarybės Draugija. Didysis karas sustabdė tų draugijų veikimą, bet po karo vėl jos pradėjo veikti. 1918 m. įsteigta lietuvių Sanitarinės Pagalbos Draugija, 1919 m. Laikinasis (Tautinis) Vilniaus Lietuvių Komitetas ir Lietuvių Klubas, 1925 m. Šv. Kazimiero Draugija, Lietuvių Studentų Sąjunga ir Lietuvių Mokytojų Sąjunga, 1926 m. įsteigta Lietuvių Ūkio Draugija, 1927 m. „Kultūros“ Švietimo Draugija, 1929 m. Lietuvių Kreditinis Kooperatyvas, 1931 m. Lietuvių Meno ir Literatūros Draugija, 1933 m. Lietuvių Amatininkų Draugija, 1934 m. Lietuvių Sporto Klubas ir 1935 m. Lietuvių Inteligentų „Romuvos“ Klubas. Taigi, iki 1920 metų Vilniuje veikė 9 lietuvių draugijos, o po 1920 m. dar buvo įsteigta 10 draugijų. Iš viso veikė 19 draugijų. Vienos šių draugijų veikė tik Vilniaus miesto ribose, o kitos – visame Vilniaus krašte. Kadangi Vilniaus krašte plačiau veikimą parodė Vilniaus ir Švenčionių „Ryto“ draugijos, Šv. Kazimiero Draugija, Ūkio Draugija ir „Kultūros“ Draugija, tai apie jas daugiausia ir bus kalbama.

Lietuviškų draugijų tikslas buvo šviesti liaudį. Tam tikslui realizuoti buvo steigiamos mokyklos, skaityklos, vaikų darželiai, skyriai. Draugijų veikimas, nežiūrint į suvaržymus iš lenkų administracijos pusės, plėtėsi ir stiprėjo iki 1927 m. Po tų metų vad. represijų daug mokyklų uždaryta, draugijų veikimas labai suvaržytas. Jos turėjo ieškoti naujų veikimo formų.

Nors lietuvių draugijoms teko būti ir veikti labai sunkiose sąlygose, tačiau jos, kiek pajėgė, veikė ir jų veikimo balansą galima būtų taip apibūdinti: Vilniaus „Ryto“ Švietimo Draugija iki 1927 m. išlaikė 1 gimnaziją, 1 mokytojų seminariją, 100 pradžios mokyklų ir 50 vakarinių kursų; po 1927 m. retorsijų (represijų) mokytojų seminariją ir 50 pradžios mokyklų uždaryta iš karto, todėl jų vietoje buvo steigiamos skaityklos, kurių 1936 m. buvo 105. Švenčionių „Ryto“ Draugija 1927 m. turėjo 1 gimnaziją ir apie 80 pradžios mokyklų; po 1927 m. dar kurį laiką turėjo gimnaziją, 16 viešųjų pradžios mokyklų ir 78 vad. namų mokyklas, 18 skaityklų ir 18 skyrių. Šv. Kazimiero Draugija 1927 m. turėjo 1 pradžios mokyklą ir 10 skyrių. Po 1927 m. iki 1936 m. pradžios turėjo 39 skaityklas, 26 vaikų darželius ir 477 skyrius su 18.000 narių. Liet. Ūkio Draugija 1927 m. turėjo 20 ratelių. Po 1927 m. iki 1936 m. turėjo 103 ratelius ir 140 kuopelių. „Kultūros“ Draugija po 1927 m. iki 1936 m. išlaikė 4 pradžios mokyklas, 4 skaityklas ir 51 skyrių. Dėl greitesnio susivokimo atvaizduosime tai schematiškai.

Draugijos pavadinimas	Pradžios mokyklos		Kursai		Skaityklos		Vaikų darželiai		Skyriai ir kuopelės	
	1927 m.	1935 m.	1927 m.	1935 m.	1927 m.	1935 m.	1927 m.	1935 m.	1927 m.	1935 m.
Vilniaus „Rytas“	100	15	50	-	-	105	-	-	-	-
Švenčionių „Rytas“	80	16	-	-	-	18	-	-	-	18
Šv. Kazimiero Draugija	1	-	-	-	-	39	-	26	10	477
Ūkio Draugija	-	-	-	-	-	-	-	-	20	243
„Kultūros“ Draugija	-	4	-	-	-	4	-	-	-	51
Viso	181	35 (113)	50	-	-	166	-	26	30	789

Čia nurodytas tik dviejų (1927 ir 1935) metų veikimas. Tai buvo persilaužimo metai retorsijų (represijų) metai. Tačiau nuo 1920 m. iki 1936 m. Vilniaus „Ryto“ Švietimo Draugija įvairiose vietovėse turėjo 137 mokyklas, Švenčionių „Ryto“ Draugija 120 mokyklų, „Kultūros“ Draugija 4 mokyklas ir Šv. Kazimiero Draugija 1 mokyklą; kartu 262 mokyklas. Jeigu vienoje mokykloje, vidutiniškai imant, buvo 50 mokinių, tai visose mokyklose buvo 13.100 mokinių. Skaitydami, kad kas šeštasis gyventojas yra mokyklinio amžiaus vaikas, gauname skaičių 78.600. Tai tiek gyventojų trumpesnį ar ilgesnį laiką aprūpindavo lietuviškais privatiškais mokyklomis lietuvių švietimo draugijos. Aišku, kad jeigu Lenkijos valstybė negalėjo pajėgti visų gyventojų aprūpinti mokyklomis ir 14% mokyklinio amžiaus vaikų kasmet likdavo be mokyklos, tai juo labiau negalėjo pajėgti kuklios draugijos ir dar smarkiai varžomos. Vien Vilniaus „Ryto“ Draugijos archyve yra iš 750 vietovių prašymų lietuviškoms mokykloms įsteigti. Jei skaitysime, kad viename kaime ar apylinkėje, kuri prašo mokyklos, gyvena 200 žmonių,

Jonas Pijus Murka su žmona Elena Gedaminskaite-Murkiene

Nuotraukos iš asmeninio Gedrės Bulotaitės albumo

tai visose apylinkėse rasime 150.000 gyventojų. O jei pridėsime kaimus, kurie kreipėsi į Švenčionių „Ryto“ Draugiją, į „Kultūros“ Draugiją, ar kitas, tai tas skaičius padidės iki 200.000. O kiek gi buvo lietuvių, kurie bijojo prašyti lietuviškos mokyklos arba pasitenkindavo lenkiškais?

Kai po 1927 m. retorsijų (represijų) lietuviškos privatinės mokyklos Vilniaus krašte buvo nuolat uždaromos, lenkų valdžia sumanė savo žygį pateisinti pakankamu kiekiu valdiškų lietuviškų mokyklų. Vilniaus Apygardos Mokyklų Kuratorija 1934 m. balandžio mėn. paskelbė „Kurjer Wileński“ 85 nr. sąrašą valdiškų lietuviškų mokyklų, kuriomis aprūpinti lietuviai gyventojai. Pagal tą pranešimą, lietuviškų valdiškų mokyklų buvo: *Vilniuje* 1, *Vilniaus-Trakų* apskrityje 37: Gervėčių valsčiuje 8, Valkininkų valsč. 15, Varėnos val. 12, Rudaminos val. 1, Rūdiškių val. 1; *Lydos* apskrityje 13: Rodunės val. 8, Žirmūnų val. 1, Eišiškių val. 2, Užbalio val. 1, Varėnavo val. 1; *Brėslavos* apskrityje 7: Rimšės val. 5, Vydžių val. 1; *Apsos* val. 1; *Gardino* apskrityje 7: Druskininkų val. 4, Pariečės val. 3; *Suvalkų* apskrityje 15: Berznyko val. 1, Krasnavo val. 12, Andriejavo val. 1, Krasnopolio val. 1; *Ašmenos* apskrityje 6: Dieveniškio val. 6; *Švenčionių* apskrityje 83: Daugeliškio val. 20, Dūkšto val. 6, Kaltanėnų val. 14, Švenčionių val. 15, Tverėčiaus val. 8, Adutiškio val. 7, Mielagėnų val. 12, Lentupio val. 1. Viso 169 mokyklos, kurias lankė 11.541 mokinys.

Šis oficialus lenkų valdžios organų pasisakymas tuo būdingas, kad patys lenkai rado reikalą laikyti Vilniaus krašte 169 mokyklas lietuviams. Šis skaičius beveik atitinka aktualiam stovyje esančių per visą laiką privatiškų lietuviškų (viešųjų ir neviešųjų) mokyklų skaičiui. Jos dažniausiai veikė lygiagrečiai su privatiškais lietuviškais mokyklomis. Vietovės, kuriose veikė ar valdiškos, ar privatiškos lietuviškos mokyklos, yra išbarstytos po visą Vilniaus kraštą ir liudija apie to krašto lietuviškumą. Kadangi lietuviškos privatinės mokyklos buvo skaitlingesnės negu valdiškos, tai jos daugiau atvaizduoja tikrą Vilniaus krašto charakterį. Tad pasižiūrėsime, kuriose vietose veikė lietuviškos privatinės mokyklos.

Vilniaus „Ryto“ Draugijos mokyklos buvo: *Vilniaus* mieste 4, *Trinapolje* (prie Vilniaus) 1, *Vilniaus* apskrityje 58: Gervėčių val. 11, Maišogalos val. 1, Rūdiškių val. 2, Valkininkų val. 26, Varėnos val. 11, Kaniavos-Varėnos val. 6, Rudaminos val. 1; *Švenčionių* apskrityje 6: Švenčionėliuose 1, Dūkšto val. 5;¹² *Brėslavos* apskrityje 5: Apsos val. 2, Rimšės val. 3; *Gardino* apskrityje 20: Marcinkonių val. 16, Pariečės val. 2, Berštų val. 2; *Ašmenos* apskrityje 7: Dieveniškio val. 7; *Lydos* apskrityje 33: Aleksandravo val. 1, Varėnavo val. 4, Eišiškių val. 2, Rodunės val. 16, Benekainių val. 10; *Naugardėlio* apskrityje 1: Zytelos val. 1; *Suvalkų* apskrityje 2: Krasnavo val. 2. Šv. Kazimiero Draugijos mokykla buvo Suvalkų apskr. Vaičiuliškių kaime; „Kultūros“ Draugijos – *Vilniuje* 1, *Švenčionių* apskrityje 3: Pašaminėje, Kirkučiuose ir Lazinkose.¹³

Jei imsime vien 1935 m. lietuviškų kultūrinių židinėlių (mokyklų, skaityklų ir vaikų darželių) skaičių, tai rasime jų 305. Jei skaitysime apylinkėje, kur tas židinėlis veikė, 200 gyventojų, tai visose rasime 61.000. Bet tuo pačiu metu lygiagrečiai veikė 169 valdiškos lietuviškos mokyklos. Jos kartu su lietuviškais privatiškais židinėliais galėjo aprūpinti 94.800 gyventojų. Visi tie židinėliai galėjo aprūpinti vos pusę gyventojų, kurie kreipėsi į lietuviškas draugijas, o didelė dalis ir į Mokyklų Kuratoriją, prašydami lietuviškų mokyklų. Taigi, pagal lietuviškų mokyklų, skaityklų ir vaikų darželių veikimą, ir pagal gyventojų prašymus mokykloms steigti nustatome, kad lietuvių, kuriems rūpėjo lietuviškas švietimas, buvo Vilniaus krašte apie 200.000.

Be mokyklų, skaityklų ir vaikų darželių, lietuvių draugijos steigė kaimuose savo skyrius. Tad antruoju lietuvių gyventojų skaičiaus nustatymo kriteriumi gali būti skyrių egzistavimas Vilniaus krašte. Švenčionių „Ryto“ Draugija turėjo 18 skyrių, Šv. Kazimiero Draugija 477, Lietuvių Ūkio Draugija 243 ratelius ir „Kultūros“ Draugija 51. Kartu 789 skyrius. Tos draugijos savo veikimą taip suderindavo, kad viena kita netrukdytų; todėl, kur veikė vienos draugijos skyrius, ten kita draugija savo skyriaus nusteigė. Tad tose vietovėse, kur veikė lietuviškų draugijų skyriai, buvo 157.800 gyventojų. Žinant, su koku vargu pavykdavo įsteigti lietuviškos draugijos skyrių, darosi suprantama, kiek lietuvių buvo

¹² Švenčionių apskritį aprūpindavo mokyklomis Švenčionių „Ryto“ Draugija. Toje apskrityje ji turėjo per 90 mokyklų.

¹³ Kad mažiau užimtų vietos, „Ryto“ mokyklos paminėtos tik valsčiais.

be jokių savo organizacijų. Mažiausiai reikėtų padidinti trečdaliu; tad ir vėl gauname apie 200.000.

Kadangi skyrių veikimo atžvilgiu plačiausiai veikė Lietuvos Šv. Kazimiero Draugija jaunimui auklėti ir globoti (turėjo 18.000 narių – jaunimo), tad pavaizduojant jos veikimo teritoriją, kartu paaiškės, kuriose vietovėse pasireikšdavo lietuviškas organizacinis gyvenimas bendrai ir kur buvo lietuvių tautinė sąmonė. Draugija turėjo skyrius šiose vietovėse: *Vilniaus* mieste 3, *Vilniaus-Trakų* apskrityje 87: Rūdiškių val. 3, Rudaminos val. 2, Varėnos val. 37, Gervėčių val. 13, Salčininkų val. 3, Pabaržės val. 1, Valkininkų val. 28; *Švenčionių* apskrityje 215: Lentupio val. 2, Mielagėnų val. 26, Kaltanėnų val. 30, Tverėčiaus val. 28, Adutiškio val. 24, Daugeliškio val. 51, Švenčionių val. 39, Dūkšto val. 13, Pabradės val. 2; *Pastovių* apskrityje 1: Vyšniavo val. 1; *Brėslaujos* apskrityje 37: Rimčės val. 12, Brėslaujos val. 3, Apso val. 21, Vydžių val. 1; *Ašmenos* apskrityje 17: Dieveniškio val. 17; *Valažino* apskrityje 5: Lugomėnų val. 3, Bokštų val. 2; *Lydos* apskrityje 55: Užbalio val. 1, Žirmūnų val. 6, Eišiškių val. 8, Rodunės val. 15, Benekainių val. 14, Varėnavo val. 11; *Gardino* apskrityje 22: Pariečės val. 5, Mercinkonių val. 17; *Suvalkų* apskrityje 34: Krasnovo val. 17, Seivų val. 12, Krasnopolio val. 2, Seinų val. 1, Andriejavo val. 2; *Dysnos* apskrityje 1 (Fedosave).

Sugretinant apskritis, kuriose pagal 1931 m. lenkų statistiką rasta lietuvių, su Šv. Kazimiero Draugijos skyrių veikimu Vilniaus krašte, randama:

1931 m. statistika:	Šv. Kazimiero D-jos skyriai:	
Vilniaus miestas	1.956 liet.	3
Vilniaus-Trakų apskr.	16.935	87
Švenčionių apskr.	42.993	215
Pastovių apskr.	–	1
Brėslaujos apskr.	3.490	37
Ašmenos apskr.	1.562	17
Dysnos apskr.	–	1
Lydos apskr.	2.391	55
Valažino apskr.	–	5
Gardino apskr.	6.224	22
Suvalkų apskr.	6.762	34
Iš viso	82.313 liet.	477 sk

Iš to sugretinimo kyla klausimas, kodėl kai kuriose apskrityse nėra lietuvių, jei sunkiais metais ten veikė lietuviškos draugijos. Ar lenkų valdžia būtų toleravusi lietuviškų draugijų skyrių veikimą nelietuviškose srityse?

Tose pačiose apskrityse, kur veikė Šv. Kazimiero draugija, veikė ir kitos lietuviškos draugijos; tad iš lietuviškų draugijų veikimo matome, kad lenkų valdymo metais sąmoningų lietuvių buvo visame

Jonas Pijus Murka su dukromis – Gražvyda, Laima, Danutė ir Rūta

Vilniaus krašte – pietuose net už Nemuno (Zytela) ir pietų rytuose iki Beržūnos upės (Lugomėnų ir Bokštų valsčiai). Tiesa, etnografinės Lietuvos pakraščiuose lietuviškų draugijų veikimas ypatingai buvo varžomas: skyriai, mokyklos, skaityklos ir vaikų darželiai po trumpo egzistavimo uždaryta. Tačiau pats faktas, kad ten buvo lietuviškų draugijų kultūriniai židiniai ir kad žmonės jų norėjo, visuomet liudys apie tų sričių neatidalomumą nuo Vilniaus ir visos Lietuvos.

Lietuvių gyventojų skaičiui nustatyti paimsime dar trečią kriterijų – lietuvišką spaudą Vilniaus krašte. Po 1920 metų Vilniuje visuomet ėjo keli lietuviški laikraščiai įvairiais pavadinimais. 1934 m. ėjo 4 periodiniai laikraščiai, skirti liaudžiai: „Vilniaus Rytojas“, „Vilniaus Žodis“, „Vilniaus Aušra“ ir „Jaunimo Draugas“. Daugiausia prenumeratorių – per 5000 – turėjo „Vilniaus Rytojas“. Beveik visi jie gyveno Lenkijos teritorijos ribose. Skaitydami, kad vienoje šeimoje yra, vidutiniškai imant, 5 asmens, randame 25.000 lietuvių, kuriuos pasiekdavo „V. R.“ Per ne viešai surinktas „Ryto“ draugijos mokytojus žinias paaiškėjo, kad tas populiariausias laikraštis pasiekia vos 8 lietuvišką šeimą. Darydami iš to išvadą, randame 200.000 lietuvių.

Toliau „Vilniaus Žodį“ prenumeruodavo apie 4000 žmonių, „Vilniaus Aušrą“ taip pat apie 4000 ir „Jaunimo Draugą“ apie 3000 žmonių. Kartu 11.000 prenumeratorių. Prenumeratorių daugumas taip pat gyveno Vilniaus krašte. Galbūt, kad didelis lietuvių skaičius prenumeruodavo ne vieną laikraštį, bet du ir daugiau. Tačiau, iš kitos pusės, žinant Vilniaus krašto gyventojų neturtingumą, turime konstatuoti, kad negalėjo būti didelio skaičiaus lietuvių, kurie išgalėtų prenumeruoti po kelis laikraščius. Tad negali būti abejojimų, kad šie paskutiniai trys laikraščiai turėjo sudaryti bent trečdali „V. R.“ prenumeratorių, kurie „Vilniaus Rytojas“ neskaitė, o skaitė kitus laikraščius. Tada išeina, kad lenkų valdymo metais Vilniaus krašte buvo apie 300.000 sąmoningų lietuvių.

Nuo 1936 m. iki 1940 m. Vilniuje kasmet buvo leidžiamas sieninis kalendorius. 1936 m. jo tiražas buvo 3000, 1937 m. – 5000, 1938 ir 1939 m. po 10.000 egz. Reiškia, lietuvišką kalendorių savo namuose turėjo 10.000 šeimų. Skaitant, kad vienoje šeimoje yra 5 asmens, tose šeimose randame 50.000 žmonių. Redakcija, norėdama aprūpinti kalendoriumi visus tautiečius ir padidinti jo tiražą, patyrė iš kaimo inteligentų, kad kalendorius patenka vos į 5-6 lietuviškus namus. Iš to taip pat išeina, kad lietuvių Vilniaus krašte turėjo būti apie 300.000.

Iš lietuviško organizacinio ir švietimo darbo matome, kad, skaičiuodami pagal draugijų veikimą, randame Vilniaus krašte sąmoningų lietuvių mažiau (apie 200.000), negu remiantis spauda (apie 300.000). Priežastis glūdi tame, kad spauda galėjo greičiau pasiekti tautiečių pastoges, negu organizacija. Kaimo žmonės greičiau išdrįsdavo prenumeruoti lietuvišką laikraštį ar laikyti savo namuose lietuvišką kalendorių, negu dėtis į lietuvišką draugiją arba prašyti lietuviškos mokyklos. Praktika parodė, kad su lietuviškos mokyklos ar draugijos skyriaus įsisteigimu pasipildavo kaimiečių protokolai, baudos ir suėmimai. Tad aišku, kad nei lietuviškos draugijos, kurių veikimas buvo visai varžomas, nei lietuvių spauda, kuri nuolat buvo konfiskuojama, negali atvaizduoti tikro lietuvių skaičiaus Vilniaus krašte. Bet pats faktas, kad Vilniuje veikė net 19 įvairaus pobūdžio draugijų, kurios, kad ir įvairiai varžomos, savo veikimą, nuolat plėtė (pav., Šv. Kazimiero Draugija 1927 m. turėjo 10 skyrių, 1932 m. – 386, o 1935 m. – 477), parodo Vilniaus krašte platų lietuvišką pagrindą. Lenkų valdžiai, kuri tvirtino, kad lietuvių Vilniaus krašte kaip ir nesą, lietuviškų draugijų veikimas, matyti, buvo toks nepatogus, kad 1936–37 m. sulikvidavo ne tik mokyklas, skaityklas, skyrius ir vaikų darželius, bet ir pačius centrus. Taip pat uždarė ir populiariausius lietuviškus laikraščius. Sąlygos galėjo pasikeisti tik žlugus Lenkijos valstybei.

Kai 1939 m. Lietuva atgavo Vilniaus miestą ir sritį, gyventojai, išsiimdami pasus, savo tautybę pažymėjo šitaip:

Valsčiaus pavadinimas	Lietuvių	Lenkų	Gudų	Rusų	Vokiečių	Žydų	Totorių	Iš viso
Pabaržės	11.500	920	73	1.400	–	250	2	14.145
Jašiūnų	9.067	654	283	321	–	212	–	10.539
Maišiogalos	15.486	1.100	–	517	15	241	–	17.359
Dieveniškio	9.100	110	550	40	–	1.050	–	10.850
Mickūnų	5.921	6.065	520	198	–	113	–	12.817
Nemenčinės	16.038	2.970	170	70	5	614	–	19.867
Riešės	14.500	2.900	35	436	2	125	–	18.000
Rudaminos	9.000	2.189	8.000	368	9	376	217	20.159
Šalčininkų	2.741	2.336	1.539	163	1	162	–	6.942
Šumsko	5.075	896	5.099	16	1	150	–	11.237
Turgelių	10.821	2.705	3.967	220	–	300	14	18.035
N. Vilnios	868	7.834	144	343	–	515	–	9.704
Iš viso	110.117	30.679	20.380	4.092	33	4.116	233	169.646
% %	64	18	12	2,4	0,02	2,4	0,24	100

Iš šių duomenų¹⁴ matome, kad ir tose apylinkėse, kur lietuviškas elementas yra daugiausia nutautėjęs (arti miesto), gyventojai niekenu neverčiami 64% pasisakė esą lietuviai. Dar stipresnis lietuviškas elementas yra toliau nuo Vilniaus miesto.

Suglaudžiant truputį anksčiau surinktus iš kitų apskričių statistinius duomenis apie gyventojų tautybę, Vilniaus mieste ir srityje randama:

Apskritis pavadinimas	Lietuvių	Lenkų	Gudų ir rusų	Žydų	Kitų	Iš viso
Vilniaus	110.117	30.679	24.472	4.116	270	169.646
Trakų	112.680	38.731	8.363	4.305	874	164.953
Švenčionių	37.124	6.716	3.319	1.974	788	52.921
Švenčionėlių	38.924	6.871	2.166	2.085	327	50.374
Vilniaus miestas	65.800	113.100	14.000	75.000	3.100	270.000
Iš viso	364.645	196.097	52.320	87.480	5.359	707.894
% %	51	27	7	12	0,7	100

Negali būti abejojimų, kad ir tose srityse, kurios nebuvo įėjusios į Lietuvos Respublikos teritoriją, bet etnografiškai surištos su Lietuva, atsirastų toks pat lietuvių nuosimtis. Tai galima spręsti iš gyventojų kovų dėl lietuviškos lenkų valdymo metais ir iš jų nuotaikos, kai 1939 m. buvo atskirti nuo Lietuvos ir prijungti prie Gudijos Respublikos.

Kyla klausimas, iš kur toji gyventojų lietuviška sąmonė? Nežiūrint nepalankių sąlygų, visame Vilniaus krašte (vietomis tik salelėmis) išliko lietuvių kalba. Ji lietuviškos palaikytoja. O ten, kur vietomis žmonės lietuviškai jau nekalba, išliko prisiminimai, kad jų tėvai ar seneliai lietuviškai kalbėjo. Išliko lietuviški vietovardžiai, gyventojų lietuviškos pavardės, lietuviški papročiai. Visas kraštas nusagstytas Lietuvos praeities paminklais – pilimis (Trakuose, Gardine, Lydoje, Medininkuose, Krėvėje ir kt.). Visa tai ragina žmones neišsivadėti to, ką bočiai statė, kūrė, už ką kovojo.

Kitų tautybių pagrindas Vilniaus krašte labai silpnas. Patys lenkų mokslininkai randa Vilniaus krašte tik vėliau atsiradusias lenkų kalbos salas. Gudai ir rusai taip pat neturi čia savo praeities, ne bent tiek, kad XIX ir XX šimtme. lietuvių žymių dalį kalbos atžvilgiu nutautino. Todėl, kada leidžiama žmonėms laisvai pasisakyti, – praeitis grįžta, tampa dabartimi, tautiniu gyventojų apsisprendimu lietuvių tautos naudai.

Giedrės Bulotaitės pastaba

Štai kaip susiklostė Jono Pijaus Murkos dukrų gyvenimas. Pokario represijos Gražvydos, Laimos, Danutės ir Rūtos neaplenkė. Vyriausioji Rūta 1946 m. buvo išvežta į Taišeto lagerį, 1948 m. ištrėmė jauniausią Danutę. Tik gerų žmonių dėka dukroms Laimai, Gražvydai ir žmonai Elenai pavyko ilgai slapstantis po visą Lietuvą išvengti tremties. Tada ir dingo vertingoji J. Murkos biblioteka. Šviesus tėvo ir motinos pavyzdys, paveldėti charakterio bruožai, tikėjimas, ypatingas darbštumas, ištvermė, nepaisant visų vargų, padėjo dukroms nepalūžti. Rūta (1918–2009), kalėjusi vienuolika metų lageryje, išliko ir tapo biologijos mokslininke botanike, „Lietuvos drebulių motina“. Laima (1921–2000) – nusipelnusi mokytoja, 50 metų atidavusi mokiniams, Mokytoja iš pašaukimo, apdovanota aukso medaliu (1979) už kūrybinio estetinio vaikų lavinimo metodiką. Gražvyda (1923–2004) – žinoma pediatrė, talentinga diagnostikė iš prigimties, neonatologė, būsimųjų pediatrų gerbiama ir mylima dėstytoja. Danutė (1927–1982) – dailininkė. Deja, nė vienos tarp gyvųjų jau nebėra.

¹⁴ Jie surinkti iki 1941 m. rugpjūčio 15 d.

MŪSŲ KALBA

Prisilietus prie atgrasios problemos (2)

Arnoldas PIROČKINAS

Pabaiga, pradžia Nr. 10.

Šioje padalijoje apžvelgsime keletą pavienių atvejų, kurie ne visi siejasi su sintakse.

Iš mūsų raštų ir tuo labiau šnekamosios buitinės kalbos vis neišnyksta vietininkas *vietoje*, sudarantis nuolaidos reikšmę turintį junginį, savotišką jungiamąją grupę, atsiradusią lietuvių kalboje iš rusų kalbos. Pvz.:

Esame dėkingi apačiams (norminis indėnų genties pavadinimas yra apačiai. – A. P.), kurie *vietoje to, kad išduotų* mus specialiosioms tarnyboms, nuveikė labai daug, kad mes liktume gyvi (20).

Tokį sakinį reikia visai pertvarkyti: vartojame tada jungtuką *užuot* su būtojo kartinio laiko dalyviu: apačiams, kurie, užuot išdavę mus specialiosioms tarnyboms, nuveikė labai daug...

Pažodinis vertinys, dažnai vartojamas spaudoje ir ypač kasdienėje kalboje, yra sudarytas su padalyviu *nežiūrint*, po kurio eina prielinksnis *į* su daiktavardžiu ar įvardžiu *tai*. Pvz.:

Nežiūrint į ilgalaikę ligą (= nepaisant ilgalaikės ligos), prezidento mirtis... buvo visiškai netikėta (17); *Nežiūrint į tai, kad ežeras nėra didelis* (= Nepaisant to, kad ...; Nors ežeras nedidelis), iš jo neišteka nė vienas lašas (26).

Galėtume sakyti, kad šiuose dviejuose sakiniuose klišuva ne tiek padalyvio morfologinė funkcija, kiek jo, kaip žodžio, reikšmė. Dėl netinkamos padalyvio, kaip morfologinio reiškinio, funkcijos jis taisytinai tokiaime sakinyje:

pulkininkas... patraukė į miško gilumą, *siekiant* (siekdamas; gal geriau *ketindamas*?) pribaugti pažeistą priešininką (9).

Padalyvį čia taisome todėl, kad jis reiškia aplinkybę, kylančią iš pašalinio veiksmo – jį atlieka kitas veikėjas. Kai tas pats veikėjas, kaip šiuo atveju pulkininkas, vienu metu atlieka du veiksmus – jis patraukė ir siekė – vartojame pusdalyvį. Slavų kalbos (rusų, lenkų) šio skirtumo nedarė: vartojama viena forma.

Jeigu jau užsiminėme apie žodžių junginius, tai čia pridėkime ir paplitusį verstinį pasakymą *taip vadinamas(is)*, kuris yra tiesioginis rusų *так назы-ваемы́й* pakartojimas. Lietuvių kalba tam reikalui vartoja vieną įvardžiuotinį dalyvį – *vadinamasis*. Todėl reikia taisyti tokius sakinius:

Taip vadinamų (= vadinamųjų) karaliaus Artūro lėlių (12); *taip vadinami* (= vadinamieji) „pilkieji“ (19).

Žurnale palyginti maža netaisyklings prielinksnų vartojimo atvejų:

Apie juos (= juos; prielinksnis nereikalingas) stengiamasi pamiršti (2); Buvo išsaugoję tikėjimą *į daugelį dievų* (= daugelio dievų tikėjimą, tikėjimą daugeliu dievų) (23); *Virš 40 metų* žmonės = per 40 metų, daugiau kaip 40 metų (27); *Už jo [lėktuvo] šturvalo* (prie šturvalo, arba vairaračio) sėdėjo senutė (11).

Kodėl čia tie prielinksniai taisytini, neaiškiname: tikimės, jog skaitytojas ir be paaiškinimo supras.

Nerūpestinga skyryba

Su sintakse artimai susijusi skyryba. Mūsų dienų spaudoje ja ne ypač rūpinamasi: kablelis, autorių nuomone, buvęs nebuvęs.

Kaip ir kituose spaudiniuose, šia me žurnale dažnai neskiriami nuo pagrindinių sakinių šalutiniai sakiniai, ypač jei jie prijungiami santykiniais įvardžiais ar prievoksmiais, taip pat jungtuku *ar*. Taisomuose sakiniuose trūkstamieji kableliai įrašomi skliausteliuose. Pvz.: Negalėjo nustatyti (.) kokioje valstybėje cirkuliavo šios monetos (29); Ekspedicijos tikslas buvo visiškai paprastas – išsiaiškinti (.) iš kokios medžiagos pagamintame inde galima išlaikyti ežero vandenį (27); pateikiama informacija (.) kaip ši žuvis kinta (4); Dabar labai sunku atskirti (.) kur yra tiesa (13); bendražygiai linksminosi (.) kiek tik galėjo (13); Nėra nei laiko, nei galimybių nustatyti (.) ar siūlomas pirkti daiktas yra originalas (2); jiems visiškai nesvarbu (.) ar parduodami daiktai iš tiesų yra nacionalinės vertybės (2).

Kitą didelę grupę sudaro pavyzdžiai su įterpiniais. Kartais jie neskiriami, o kartais išskiriami žodžiais, kurie nėra įterpiniai. Pirmajam atvejui priklauso šis sakinyje:

Daktaro Hju Makerelo teigimu (.) dauguma šių karolių labai panašūs... (25).

Tuo tarpu labai dažnai be reikalo išskiriamas modalinis žodis *greičiausiai*, reiškiantis abejonę, prielaidą, kaip ir prievoksmiais *veikiausiai*, *tikriausiai*. Dėl jų žr. akademinę LKG, t. 2, 1971, p. 497. Tad prievoksmis *greičiausiai* nepagrįstai išskirtas kableliais šiuose sakiniuose:

Skerdikas (.) *greičiausiai* (.) buvo moteris (7); *Greičiausiai* (.) būtent šioje vietoje ir įvyko tas kruvinas mūšis (25); ryškiai išreikšti geomagnetiniai nukrypimai nuo geofizinių normų (.) *greičiausiai* (.) ir yra Bulavano fenomeno priežastis (28).

Taip pat jokiomis taisyklėmis nemotyvuotas pabrauktų pasakymų išskyrimas ir sakiniuose:

Jie (.) *visų pirma* (.) buvo susiję su vietovės reljefu (26); vandenų gentiniai (.) *visiškai savo noru* (.) palieka šį pasaulį (27); Be to, *pagal amerikiečių tradiciją* (.) atsiveikimas su mirusiu prezidentu vyksta prie atidengto karsto (17).

Netaisyklingos darybos ir reikšmės žodžiai

Žodynas (žodžių visuma), arba, tarptautiniu terminu tariant, leksika, yra toji kalbos dalis, kur kitų kalbų poveikis esti įvairiausias ir sudėtingiausias. Skirtingai nuo sintaksės ar morfologijos, kur tas poveikis vertinamas tik neigiamai, žodiniai skoliniai tam tikrais atvejais įsileidžiami į kalbą be prieštaravimų ir tampa lygiateise jos savastimi. Kitais atvejais daugiau ar mažiau su jais kovojama. Visai nepageidaujamos svetimybės net vadinamos nepalankiu vardu – barbarizmais.

Kitų kalbų tiek teigiamas, tiek neigiamas poveikis leksikoje reiškiasi trimis būdais: arba kalba tiesiog pasisavina žodį, arba darosi žodį pagal kitos kalbos modelį (vadinamosios kalkės), arba savo žodį papildo kitos kalbos analogiško žodžio reikšme. Apžvelgiamame žurnale rasta neteiktinų pavyzdžių, priklausančių antrajam ir trečiajam atvejui.

Ryški lenkų žodžio *niezadlugo* darybinė kopija yra prievoksmis *neužilgo*. Žurnale jis labai įkyriai vartojamas: išrašyti net aštuoni sakiniai su šiuo

parazitiniu žodžiu. Pateikiame vieną iš jų (kiti p. 9, 10, 11, 13, 19, 25, 31): *neužilgo* (= netrukus, veikiai, greitai laiku, tuojau) istorija su Akambero radiniais buvo pratęsta (2).

Žurnale pavartoti keli priešdėliniai veiksmažodžiai, kurie nei dėl darybos, nei dėl reikšmės lietuvių kalbai neteiktini:

Visas bylas *apjungė* (= sujungė; plg. rusų объединили) į vieną (19); Nurodymai... buvo labai tiksliai *išpildyti* (= įvykdyti) (13).

Veiksmažodis *pildyti* ir be priešdėlio nevartotinas veiksmažodžio *vykdyti* reikšme.

Kiek plačiau vertėtų paaiškinti, kodėl nevartotinas veiksmažodis *atspausdinti* trijuose žurnale rastuose sakiniuose. Tai seniai taisomas žodis: dar 1910 m. laikraštyje „Viltis“ J. Jablonskis pasiūlė jį keisti veiksmažodžiu *išspausdinti*. „Atspausdinti“ yra ne kas kita kaip rusų отпечатать kopija. Palyginti tai ne tokia sena kopija. Senuosiuose lietuvių raštuose šia reikšme buvo dažnai vartojamas koks vedinys su priešdėliu *iš-*. Antai jau 1566 ir 1570 m. išleistų Martyno Mažvydo „Giesmių krikščioniškų“ tituliniam puslapyje buvo įrašyta, jog jos „išspaus-tos Karaliaučiuje“. Ir vėliau beveik visais atvejais, kada būdavo nurodoma data, lietuviškai pagrįstume tuo, kad pridėjo jis veiksmažodį *iškulti*, o kiek vėliau toje pačioje „Viltyje“ (Rinktiniai raštai, t. 2, p. 65) dar nurodė, jog *atspausdino* (tada rašė *atspauszdino*) reikštų „antru kartu išspausdino“. Ir iš tikrųjų dar galėtume šį teikimą paremti Motiejaus Valančiaus kalbos pavyzdžiu „išrašydino sienas ir lubas“. Gyvajai kalbai būdinga vartoseną ryški ir Salomejos Nėries eilutėje „Šaltis išrašys languos tulpes ramunes.“ Jeigu sakoma *išrašyti*, tai visai dera sakyti ir *išspausdinti*. J. Jablonskio nustatytą normą išlaiko ir DLKŽ. Tad nevartokim *atspausdinti* vietoj *išspausdinti*.

Gana sudėtinga suvokti, kada taisyklings vartojamas veiksmažodis *paskaičiuoti*, o kada jis keistinas veiksmažodžiu *apskaičiuoti*. Žurnale tėra vienas toks sakinyje:

Vėliau istorikai *paskaičiavo*, kad nuo Arbueso persekiojimo nukentėjo kas penktas [miesto gyventojas] (6).

Jei norėta pasakyti, kad istorikai skaičiavo maždaug iš akies, apytikriai, šiek tiek, tai čia priešdėlis *pa-* tinka (plg. paėjo, pasviro, pažaidė). Tačiau šiuo kartu tikriausiai istorikai skaičiavo taip, jog skaičiuodami nustatė, susumavo turimus duomenis. Tada reikėtų vartoti veiksmažodį su priešdėliu *ap-*, o kiek kita reikšme tikty, ir priešdėlis *su-*. *Paskaičiuoti* skverbiasi į *apskaičiuoti* vietą dėl rusų kalbos veiksmažodžių посчитать ir подсчитать, kurie nedaro skirtumo, įtakos.

Kaip sakytą, kitų kalbų neigiamas poveikis reiškiasi tuo, jog tikrai geriems žodžiams prikerigiama netinkama reikšmė. Tie savięji žodžiai nesusiejami su daryba. Tai veiksmažodžiai

rastis, *žinoti* ir įterptiniu žodžiu vartojamas esamasis laikas *reiškia*. Lietuvių kalboje pirmasis žodis reiškia procesą, atsiradimą, ne būvį, esimą. Antrasis lietuviškai suprantamas kaip turėti žinią, bet ne kaip pažinti, mokėti, išmanyti. *Reiškia* nevartotinas išvada: ją pasakome žodžiais *vadinasi*, *taigi*. Todėl šiuos žodžius reikėtų taisyti tokiuose sakiniuose:

(Lakūnė) negalėjo suprasti, kur (ji) *randasi* (11) = kur ji yra; (Kinas) puikiai *žinojo* (= mokėjo, pažino, galėjo aiškinti) Senovės Kinijos istoriją (11); *Reiškia* (= Vadinasi), yra dar vienas būdas nustatyti tiesą (25); *Reiškia* (= Vadinasi, taigi) monstrai ten gyvena ne mažiau (kaip) 300 metų (31).

Šį skyrelį baigsime panagrinę vieną netaisyklings darybos žodį, kuris atsirado todėl, kad jo kūrėjas, o paskui vartotojai, nesuvokė lietuviškų priesagų *-iškis* ir *-ininkas* reikšmių. Priesaga *-iškis* vartojama asmenų pavadinimams daryti iš daiktavardžių, reiškiančių šokią ar tokią vietą; Kauras – kauniškis, dvaras – dvariškis. Asmens, susijusio su profesija ar kita veikla, pavadinimams ši priesaga netinka. 1918–1919 m. atsirado naujadaras *kariškis* (ėjo net laikraštis „Kariškių žodis“). J. Jablonskis vietoj jo siūlė vartoti žodį *karininkas*, o kažkas kitas – trumpą žodį *karys*. Vis dėlto kalboje liko ir *kariškis*, o *karininkas* gavo specializuotą reikšmę: juo imta vadinti „aficerius“. Tuo vienu naujadaru *kariškis* negalima pateisinti kiek senesnio naujadarą *dvasiški*, kurį J. Jablonskis nuo 1912 m. daug kartų taisė: „Nesakydami „kalbiškis, mokslininkas, tautiški“ (= *kalbininkas, mokslininkas, tautininkas*), negalime sakyti, man rodos, nė „dvasiški“ (= kunigas, dvasios žmogus, *dvasininkas*)“ (cit. veik., p. 105). Tad be reikalo pavartotas žurnale šis žodis tokiaime sakinyje:

Dėl žmonos asmeninio *dvasiški* (= dvasininko) likimo... (6).

Keletas morfologijos ir rašybos netikslumų

Žurnale pastebėta palyginti ne daug morfologijos ir rašybos dalykų, kuriuos verta aptarti.

Visų pirma reikėtų atkreipti žurnalistų ir apskritai inteligentų dėmesį į skaitvardžių vartojimą prie daiktavardžio *metai*. Tai daugiskaitinis daiktavardis (kaip ir kailiniai, žirklys, vestuvės, Kalėdos), turintis tik daugiskaitos linksnius. Taigi, dalykas vienas, bet jį įvardijantis žodis turi daugiskaitos formą. Tokius daiktavardžius vartojame su kitokiais skaitvardžiais nuo vieno iki devynių negu daiktavardžius, turinčius abu skaičius. Tie skaitvardžiai vadinasi dauginiai: vieneri, -ios (J. Jablonskis teikė variantą *vieni*), dveji (abeji), treji, ketveri... devyneri. Jų moteriškoji giminė turi galūnę *-(i)os*. Beje, prie daugiskaitinių daiktavardžių vartotinas ir įvardis *keleri*, -ios.

Šios lietuvių kalbos ypatybės ypač dažnai nepaisoma vartojant žodį *metai*: tam yra dvi priežastys. Viena priežastis – mūsų dažnai girdimų kitų kalbų įtaka. Antroji yra tai, kad nuo seno lietuvių šnektose šis daiktavardis vartojamas „normalus“, t. y. kaip turintis abu skaičius – *metas*. Antai Kristijono Donelaičio „Metuose“ pasakyta: „Mets turi daug dienų, ik visas jis pasibai-gia.“ Tačiau bendrinė kalba į šnektas neatsižvelgė ir aiškiai reikalauja prie *metų* vartoti nurodytus dauginius skai-

tvardžius. Todėl reikia taisyti ir šiuos žurnalo sakinius:

Neprašėjus nė *dviems* (= dvejiems) metams (11); Praėjus *keliems* (= kele-riems) metams (viršelio 3 p.).

Pasitaiko ir atvirkščiai: nesuvo-kiantys dauginių skaitvardžių vartoji-mo esmės žmonės ima ir pasako juos prie paprastojo daiktavardžio, kaip štai žurnalo sakinyje:

...Tačiau *duomenys* (= duomenų) ... išliko tik apie *dvejas* (= dvi dukte-ris) (23).

Žurnale į akis krito tik vienas įvar-džiuotinio dalyvio vartojimo atvejis, kurį vertėtų aptarti išsamiau:

Buvo pastatyti du paminklai „*nekaltai žuvusiam*“ budeliui (6). Atkreipkite dėmesį, kad dalyvis turi priklausomą žodį, šiuo atveju prie-veiksmį. Kadais J. Jablonskis, taisy-damas tokius dalyvius, aiškino: „Čia visur reikalingi *neįvardžiuotiniai* dalyviai: prie jų yra vadinamųjų papildini-ų, aplinkybinių žodžių, pareinančių nuo jų pačių... Kam čia pavartotas įvardžiuotinis dalyvis (būdvardis)?“ (cit. veik., p. 265). Tad, paklause J. Ja-blonskio patarimo, turėtume cituota-me žurnalo sakinyje sakyti „*nekaltai žuvusiam*“ budeliui.

Kodėl čia netinka įvardžiuotinė forma, J. Jablonskis nepaaiškino. Jo vadovautasi kalbos jausmu. Kad ne-vartojami įvardžiuotiniai būdvardžiai, turintys daiktavardžių, prievoksmių ir neapibrėžiamąjį įvardį *toks*, kiek aiški-nama akademinėje LKG (t. 1, 1965, p. 513). Tas aiškinimas, suprantama, tin-ka ir įvardžiuotinių dalyvių vartosenai.

Ne vieną sykį teko pastebėti, kad mūsų laikrastininkai, pamiršę viduri-nėje mokykloje girdėtus nurodymus dėl nosinių raidžių rašymo šaknyse, o gal tada nė neįsmokę, padaro elemen-tarių klaidų, kaip štai žurnale:

Van der Hagė idealų kurą rinko... *neišlysdamas* (= neišlysdamas) į pa-viršių (29); Kažkas vis tik nepatingėjo *išlysti* (= išlysti) iš kabineto (32).

Tai elementarios nosinių rašymo klaidos, rodančios mokyklos nesuge-bėjimą to dalyko išmokyti mokinius taip, jog įsimintų iki amžiaus galo.

Paskutiniame apžvalgos pavyzdyje tiesiog neaišku, kuo laikyti skirtingų giminių vietininkų galūnės – korek-tūros klaida ar žemaitybė:

Prie kranto augančiuose (= ose) švendrėse (26).

Beje, tikrų korektūros klaidų, tau-pydamas vietą, nenurodžiau.

Žurnale ne visai maža taisytinų dalykų, bet nederėtų iš to spręsti, jog leidėjai kalbos kultūrą nustekeno kaip parką, paverstą šabakštynu. Tai, kas čia siūloma taisyti, daugiausia bendra visai mūsų dabartinei viešajai kalbai. Žurnale esama ir kalbos prošvaisčių, kurios kaip tik paskatino rašyti apie trūkumus – teikė viltį, jog patarimai bus išklaustyti ir įsidėmėti. Sakykim, žurnalas pagirtinas už svetimvardžių – asmenvardžių ir vietovardžių – lietu-vinimą. Pastebėjau tik vieną atvejį, kai vietovardis liko ne sulietuvinamas – Hill of Tara (p. 25). O jų vartojama daug ir įvairių kalbų. Kokia tada būtų mišrainė ir sunkybė skaitytojui jų originali rašy-ba! Taigi, atsižvelgus į teigiamuosius žurnalo kalbos bruožus, patvirtinančius leidėjų pastangas paisyti kalbos kultūros reikalavimų, viliamasi, kad šios pastabėlės pravers ir žurnalo lei-dėjams, ir skaitytojams.

IŠ AKADEMINIO FOLKLORO (19)

Vieną saulėtą balandžio popietę mums gerai pažįstamų senjorų kalba pakrypo tamsesnio debesėlio link. O konkrečiau sakant, kalbėta apie tai, kas sumenkino Tautos atgimimo ažuolyno 25-mečio jubilėjaus reikšmę. Iškilmingas renginys suruoštas šalia Jono Basanavičiaus sodybos Ozkabaliuose. Čia suvažiuvo keli šimtai tautiškai nusiteikusių piliečių, pasirodusių ne tik paminėti garbingą sukaktį, bet ir pasodinti 25 proginius ažuoliukus būsimai Lietuvos nepriklausomybės 100-mečio giraitėi, numatytai žaliuoti ir subujoti šalia kitų, jau tampančių ištisa ažuolų giria.

– Kaip manai, Kolega, kas turėtų pakelti tautinę vėliavą iškilmių vietoje ir pirmasis tarti jubiliejui skirtus žodžius?

– Atsakymas, manau, aiškus: Tautos atgimimo ažuolyno iniciatorius ir steigėjas, – nė nemirktelėjęs pareiškia sąžiningas gamtos tyrinėtojas.

– Nesitikėjau, kad mano mielas Bičiulis toks naivus. Negi jis atklydėlis iš normalaus pasaulio, kur galioja humanistinė etika? – stebisi humanitaras, jau gerai perpratęs mūsų gyvenimo tikrovės grimasas. – Viskas vyko kaip ir turėjo būti lengvai manipuliuojamoje visuomenėje, kaskart išsirenkantioje valdžios atstovus, apie kuriuos nėra prasmės rimtai kalbėti. Tad, supranta, jubiliejinę kalbą pradėjo valstybės premjeras, kuris, pasirodo, esąs pagrindinis Ažuolyno istorijos herojus. Po to plepėjo kitos „herojinės“ figūros, išdėstytos pagal klaninės hierarchijos

principus. Na, o pagrindiniam asmeniui – Ažuolyno steigėjui, Jono Basanavičiaus premijos laureatui Vitalijui Stepuliuviui liko tik sausa plutelė – pareiga užbaigti oficialią dalį. Tačiau jo nuoširdus ir turiningas žodis, sušildęs kaustantį oficialumą, tarsi sugražino šventinę nuotaiką. Ir tikrai: tas nelemtas debesėlis, vėjo genamas šiek tiek pasislunko horizonto link.

– Manau, neverta toliau klausytis, apie ką išklibę akademiniai senjorai ketina dar plepėti, – mąsto šelmis Dominykas, – gi plačiau renginį aprašys Gediminas Zemlickas. O mes, perskaitę būsimą apžvalgą „Mokslo Lietuvoje“, galėsime linksmi be graužaties sušukti: „Velniop visus GLAVLIT'us, jei vidinis cenzorius, taip ilgai ugdytas prievartos laikais, nurodo mums ramų ir todėl „teisingą“ valdžios palaikimą kelių į euro rojų“.

*Nepriklausomas socialinis etnografas,
2014 m. balandžio trečiasis
dešimtadienis*

„Poezijos pavasario“ renginių šurmuly pasčiame savo jau blėstančio įkarščio zenite. Egzaltuotą moterėlių, be saiko garbinančių poetus, nuotaiką stebi mūsų akademinės bendruomenės senjorai, išėję pasidairyti į Vilniaus senamiesčio gatveles.

– Visi šie karnavaliniai žaidimai man primena rusiškus „kapustnikus“; jie tarsi linksmi skamba, tarsi graudžiai „ant širdies“ gula, kai regi tuos

tarsi laimingų miestelėnų būrelius, – pirmas prabyla humanitaras.

– Tikrai taip. Tik tų balalaikų ir Visockų imituojančių dainininkų trūksta. Nors jaunimėlio su gitaromis kai kur pasirodo.

– Į du šio šurmulio renginius aš užsukau, – tęsia humanitarinių dalykų meistras, – prastą įspūdį paliko jų skaitomos eilės. Gal veiksmo vietos pasirinkimas buvo netikęs? Nenorėčiau tikėti, kad visus „pavasarių“ renginius galima būtų taip vertinti.

– Mielas Kolega, pats kaip humanitarinės minties atstovas esi linkęs emocionaliai viską vertinti ir todėl Tamstos mintys skamba subjektyviai. Manysčiau, reikalai čia klostosi neblogai: žmonės, rodydami susidomėjimą poetiniu žodžiu, mažiau dėmesio skiria politikos karuselei, su tokiu įkarščiu siautusiai rinkimų išvakarėse.

– Pritarčiau mano mielo Kolegos optimizmui, jei čia sklistų tikras poetiškas žodis. Aš girdėjau vyraujančią skaitovų ypatybę – tik kiekvieno skaitančiojo neartikuliuotą šnabždesį, virstantį neaiškiu pokalbiu su pačiu savimi. Nė vienas save išdidžiai vadinantis poetu negirdėjo kito, šalia esančio. Jiems pakako tik savų žodžių, nukreiptų į nežinią – neaišku kam ir apie ką.

– Prieš penkis dešimtmečius gimęs renginys buvo aktualus ir laukiamas kaip gairės vėjas represinio režimo epochoje. Dabar, praradęs savo esminę misiją, jis tapo neįdomiu lakstymu per šalies miestus ir miestelius. Neaiškaus murgėjimo, atsukto savęs, mažai kas

gali klausytis. Nauja epocha, nauja vertybinė orientacija, manau, taip pasakytų mūsų išminties šaltinis Dominykas.

Pokalbio tęsinys iškilmingai uždarius poetinį bruzdesį, išplitusį debesojuose šalies pradangėje.

– Turėjau progos dalyvauti Etnokosmologijos muziejuje vykusiame poetų pasirodyme, – prabyla humanitaras senjoras. – Aplinka nuostabi: įspūdingas muziejaus pastatas, bendraujantis su lankytojais kosmologiniais įvaizdžiais ir... galop mane užvaldęs tamsus nusivylimas čia patirtu įspūdžiu.

– Mano mielas Kolega vėl rodo juodą pesimizmą; negi kosmologinis pamatytų vaizdų poveikis toks negatyvus? – įsiterpia gamtos dalykų virtuozas. – Negaliu patikėti.

– Tokio finalo ir pats nesitikėjau. Tad dabar paklausyk atidžiai: poetų priėmimui rimtai pasirodė muziejaus įkūrėjas ir jo direktorius dr. Gunaras Kakaras. Jis paruošė trumpą poetiškai nuskambėjusį tekstą, kuriame atskleidė muziejaus erdvės reikšmę emocinei žiūrovų pajautai, susitinkant su unikalais Kosmoso vaizdais, o renginio pabaigoje jis išdrįso pasiūlyti savo kuklias eiles, užrašytas ant puikių nuotraukų lapų. Kaip manai, Kolega, kokia buvo reakcija? Atsakau nedelsdamas: absoliutus ignoravimas. Žmogus, atvėręs savo širdį, arogantiškos tylos buvo atstumtas.

– Atvirai kalbant, nesu nustebintas, nes eiles dėliojančių snobų elgsena nuolat piktina visuomenę; kartais tai

suerzina ir jiems iš paskos bėgiojančias „cypdavatkes“.

– Būk kantrus – aš dar nebaigiau pasakoti. Taigi muziejaus gidai, nuoširdžiai ir intriguojančiai aiškindami eksponatų turinius, veda svečius kylančia aukštyn ekspozicijos galerija. Žiūrovai, abejingai pasižvalę, nuobodžiauja, plepa tarpusavyje. Galop jie susėda salėje, kurioje rodomos vaizduojamos su nuostabiais Visatos fragmentais, užfiksuotais moderniaisiais prietaisais. Kosminė erdvės poetika prabyla didinga nepakartojama forma, spalvų ir judesių harmonija. Jei būčiau parašęs bent vieną pakenčiamai suregztą eilių posmelį, nedrįsčiau jo perskaityti po to, kai ekrane regėjau poetinę neaprepiamos stebuklingos kūrinių didybę. Ir koks paradoksas: ta pilka, viskam abejinga saujelė snobų kuo ramiausiai po kelių minučių jau kitoje salėje skaitė savo tekstus, tik juos girdėdami ir sau per petį plodami. Tarsi nieko prieš tai neįvyko – tarsi kosminė didybė buvo atsivėrusi aklą, kurčių gentyje.

– Ak, kaip būtų buvę įdomu paklausti mūsų komentatoriaus Dominyko pastabų, – dūsauja gamtininkas.

– Deja, jo nepriėmė į savo autobusą rašytojų sąjungos atstovai: mat svetimienės nebus leista susirasti menkos vietelės tarp vietinių.

*Nepriklausomas socialinis etnografas,
2014 m. gegužės paskutinė savaitė*

Kosmoso užkariavimui – nauja VGTU studijų programa

Aviacinė technika vystosi ir susidomėjimas kosmoso technologijomis auga, todėl Vilniaus Gedimino technikos universiteto (VGTU) Antano Gustaičio aviacijos institutas pirmasis ir vienintelis Lietuvoje nuo rudens ruoš avionikos inžinierius. Šią studijų programą baigę inžinieriai galės projektuoti ir eksploatuoti orlaivių valdymo ir techninės priežiūros sistemas bei užsiimti bepiločių lėktuvų ar kosminių palydovų kūrimu.

Apie 90 proc. sutrikimų aviacijoje įvyksta dėl žmogiškojo faktoriaus, mat orlaivių valdymo sistemų gedimo tikimybė nuolat mažėja dėl tobulėjančių modernių skaitmeninių avionikos sistemų taikymo. Vystyti technika ir aviacijos inžinierių uždaviniai sudėtingėja. Norint sukurti sistemas, kurios padėtų išvengti ir žmogiškųjų klaidų, atsiranda naujos integruotos profesijos poreikis. Būsimieji avionikos inžinieriai turės platų žinių bagažą ir išmanys orlaivio elektroniką, prietaisus, elektros ir kompiuterines sistemas.

„Orlaiviai nuolat techniškai tobulinami, kad taptų dar saugesni, greitesni ir patogesni, tačiau tuo pačiu keliama vis didesni reikalavimai skaitmeniniam sistemų valdymui. Su šiuolaikinėmis orlaivių valdymo sistemomis dirbantys specialistai turi galėti kurti, bandyti, valdyti ir prižiūrėti kompiuterizuotas prietaisų, navigacijos, ryšių ir kitas vidines orlaivio gyvybingumą užtikrinančias sistemas. Tokios pačios sistemos reikalingos ir vis labiau populiarėjantiems

Nuotraukoje: Vilniaus Gedimino technikos universiteto Antano Gustaičio aviacijos institute nuo rudens bus ruošiami ir avionikos inžinieriai

bepiločiams orlaiviams, dirbtiniams palydovams ar kosminiams laivams, tad avioniką galima vadinti ateities specialybe“, – sakė VGTU A. Gustaičio aviacijos instituto direktorius Jonas Stankūnas.

Avionika apima lėktuvų elektros, elektronikos ir prietaisų sistemas, tad studijuojantys įgaus elektros ir elektronikos inžinerijos žinių

ir sistemų projektavimo principų, mokysis programavimo pagrindų. Naujoji VGTU studijų programa taip pat suteiks galimybę spręsti elektronikos ir automatinio valdymo problemas, kurti naujas sistemas ir jų funkcinius įtaisus, analizuoti bei interpretuoti duomenis.

Anksčiau orlaiviuose buvo naudojamos analoginės, autonomiškai veikiančios elektros ir radijo įrenginių sistemos, tačiau šiuolaikiniuose lėktuvuose jos keičiamos skaitmeninėmis, smarkiai integruojamos ir valdomos elektroniniu būdu. Dabar lėktuvai yra skaitmenizuoti beveik 100 proc.

Identiškos sistemos naudojamos ir kosminiuose laivuose ir palydovuose. Anot J. Stankūno, ateityje avionikos inžinieriai susidurs su dar didesniais iššūkiais ir, bendradarbiaudami su kitų sričių specialistais, kurs tokius lėktuvus, kuriais būtų galima pakilti ir į kosmosą.

Avionikos absolventai dėl plataus žinių spektro savo išsilavinimą galės pritaikyti ir kitose ūkinės veiklos srityse, ypač automobilių, geležinkelių ar laivų transporto sektoriuose, kur taip pat naudojamos integruotos automatizuoto valdymo, navigacijos ir stebėjimo sistemos.

VGTU A. Gustaičio aviacijos instituto studijų programa avionika Studijų kokybės vertinimo centro akredituota penkeriems metams.

Parengė Agnė Mažeikytė

VGTU mokslininkai siūlo pigesnę būdą valyti užterštą orą

Siūkdami sumažinti oro užterštumą, Vilniaus Gedimino technikos universiteto (VGTU) mokslininkai sukūrė daugiakanalį cikloną, kuris gali išvalyti net 95–96 proc. ypač smulkių kietųjų dalelių. Daugiakanalis ciklonas iš valomo oro pašalina 1–10 mikronų dydžio dulkes, kurios ilgai gali sukelti pneumokoniozę – plaučių ligą, kuria suserga itin užterštose ir prastai valomose aplinkose būnantys žmonės.

Daugiakanalis ciklonas bus naudojamas valyti orą katilinėse, medžio apdirbimo, popieriaus ir baldų gamybos patalpose, statybinių medžiagų pramonėje, žemės ūkyje ir kitose užterštose aplinkose. Už kitas dabar naudojamas oro valymo technologijas inovacija pranašesnė dėl kainos ir efektyvumo santykio: daugiakanalis ciklonas yra beveik 10 kartų pigesnis nei tokį patį rezultatą pasiekiančios alternatyvios rinkoje esančios technologijos.

„Rūpindamiesi aplinkos taršos mažinimu ir žmogaus gyvenimo kokybe, sukūrėme daug efektyvesnę oro valymo mechanizmą. Daugiakanalis ciklonas yra nesudėtingos konstrukcijos, todėl daug pigesnė ne tik jo gamyba, bet ir eksploatacija, priežiūra. Dabar naudojami oro filtrai daugiakanaliam ciklonui nusileidžia ir dėl naudojimo sąlygų: mūsų siūloma inovacija orą gali išvalyti net ir esant aukštai temperatūrai ar dideliame drėgmės kiekiui ore“, – pasakojo VGTU Aplinkos inžinerijos fakulteto Aplinkos apsaugos katedros profesorius Pranas Baltrėnas.

Remiantis Aplinkos apsaugos agentūros duomenimis, kietųjų dalelių koncentracija ore praėjusiais metais padidėjo: didžiuosiuose miestuose jų koncentracija išaugo 19–38 proc., lyginant su 2012 m. Kietųjų dalelių koncentracija ore priklauso nuo sezono: šildymo metu kietųjų dalelių ore padaugėja, o vasarą kietąsias daleles į orą

nuo gatvių paviršių pakelia transportas. Pramonės įmonės kietąsias daleles į orą išmeta visais metų laikais.

Naująją technologiją VGTU ekspertai pristatė tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Aplinkos inžinerija“, į kurią susirinko dalyviai iš 20 pasaulio šalių – JAV, Kanados, Jungtinės Karalystės, Vokietijos ir kitų. Dabar VGTU sukurtos trys laboratorinės daugiakanalio ciklono versijos, taip pat kuriami jų prototipai, pritaikyti pramoninei gamybai. Prieš metus sugalvoję, kaip patobulinti dulketę oro valymo technologiją, mokslininkai planuoja, jog pirmieji daugiakanalio ciklonai rinkai bus pasiūlyti po metų.

Kristina Urbaitytė
Ryšių su visuomene skyrius
Viešosios komunikacijos direkcija
Vilniaus Gedimino technikos universitetas

Prahoje susitikimuose TOMU VENCLOVA – diskusijos apie laisvę ir poezijos skaitymai

Beveik dvi valandas trukęs viešas Tomo Venclovos (kairėje) pašnekesys su žymiu čekų rašytoju Jáchymu Topolu (trečias iš kairės) ir susirinkusiais aprėpė daugybę temų

Tomas Venclova, lydintas Lietuvos ambasadoriaus Čekijoje Aurimo Tauranto, aplankė prieš trejus metus anapus išėjusios vertėjos Alenos Vlčkovos kapą Olšanų kapinėse (Olšanské hřbitovy)

Paskutinę gegužės savaitę Čekijoje viešėjo lietuvių poetas, intelektualas, publicistas, literatūros tyrinėtojas, Jėlio universiteto profesorius, sovietmečio laikų disidentas Tomas Venclova. Susitikimuose su visuomene dalytasi prisiminimais, vyko diskusijos, pristatyta T. Venclovos poezijos rinktinė.

Gegužės 28-osios vakarą sauskimšoje Václavo Havelo bibliotekos salėje vykęs T. Venclovos susitikimas su visuomene buvo pradėtas jo bičiulei, sovietmečio laikų rusų disidentei

Natalijai Gorbanevskajai dedikuotu „Eilėraščių apie draugus“. Simboliška, kad pernai būtent čia ji paskutinį kartą skaitė savo poeziją prieš netikėtą mirtį.

Beveik dvi valandas trukęs viešas T. Venclovos pašnekesys su žymiu čekų rašytoju Jáchymu Topolu ir susirinkusiais aprėpė daugybę temų – nuo T. Venclovos disidentinių laikų prisiminimų iki apmąstymų apie „Pussy Riot“ kovos už protesto išraiškos formų laisvę prasmę. Nuo įžvalgų apie Vilniaus, kurio piliečiu būdamas T. Venclova didžiuojasi, ir Prahos kul-

tūrinių sąsajų iki Adomo Mickevičiaus ir Česlovo Milošo nacionalinio identiteto analizės.

Tačiau pagrindinis T. Venclovos susitikimo su čekų visuomene ir jo vizito į Prahą tikslas buvo pristatyti beveik prieš 20 metų vertėjos Alenos Vlčkovos ir Jaroslavo Kabičeko į čekų kalbą išverstą, o šiais metais leidyklos „Venkovské dílo“ išleistą jo poezijos rinktinę „Čas rozpūlil se... / Įpusėja para...“ Reikšmingą vakaro dalį užėmė lietuviškai autoriaus skaitomos eilės, moderatoriumi J. Topolui atitariant čekiškai.

Pirmieji T. Venclovos eilėraščių vertimai į čekų kalbą susiję su jo pravačiu apsilankymu Prahoje 1990 m. birželį. Vieninteliai, kas tuometinėje Čekoslovakijoje stengėsi pristatyti T. Venclovą ne tik kaip žymią Lietuvos disidentinio judėjimo asmenybę, bet ir kaip eseistą bei poetą, buvo vertėja iš lietuvių kalbos Alena Vlčková ir jos kolega Jaroslavas Kabičekas. Tuoj po T. Venclovos viešnagės Prahoje jie parengė straipsnių, pasirūpino keleto jo eilėraščių publikavimu literatūrinuose leidiniuose „Tvar“, „Souvislosti“,

tačiau išleisti jo knygos tuomet taip ir nepavyko. Laimei, visi vertimai po A. Vlčkovos mirties pateko į jos mokinės Vėros Kociánovos rankas, kuri pasirūpino, kad šis vertingas A. Vlčkovos palikimas skaitytoją pasiektų.

Vizito Prahoje metu T. Venclova, lydintas Lietuvos ambasadoriaus Čekijoje Aurimo Tauranto, aplankė prieš trejus metus anapus išėjusios vertėjos A. Vlčkovos kapą Olšanų kapinėse (Olšanské hřbitovy), Lietuvos ambasadoje įvyko neformalus susitikimas su Čekijos lietuvių bendruomene, baltistais ir Lietuvos bičiuliais. T. Venclova davė interviu Čekijos radijo

kultūros laidų kanalui „Vltava“, Laisvosios Europos radijui, literatūros žurnalui „Literární noviny“.

T. Venclovos vizitą Prahoje organizavo Lietuvos ambasada Čekijoje, bendradarbiaudama su V. Kociánovos leidykla „Venkovské dílo“ ir Václavo Havelo biblioteka. Vizitą rėmė Lietuvos užsienio reikalų ministerija.

URM Informacijos ir viešųjų ryšių departamento Visuomenės informavimo skyriaus informacija

Nauja DNR tyrimo metodika nustatys vietas, kuriose gyveno protėviai

Šefildo (Jungtinė Karalystė) ir Pietų Kalifornijos (JAV) universitetų mokslininkų sukurta nauja DNR analizės metodika leis rasti, iš kokių vietų yra kilę jūsų protėviai, ir šiuos duomenis atsekti maždaug tūkstančių praėjusių metų, ir net salos, miesto ar kaimo tikslumu.

Ši metodika, pavadinta GPS (Geographic Population Structure, geografinė gyventojų struktūra), veikia panašiai, kaip ir GPS pavadinimu žinoma palydovinė navigacija, ir iš tiesų parodo kelią namo, tik ne ten, kur gyvenate dabar, o ten, kur kažkada gyveno jūsų protėviai.

Iki šiol, remiantis DNR duomenimis, buvo galima atsekti vietas, iš kur kilę žmogaus protėviai, tik maždaug 700 km atstumu, tačiau neretai migracijos vykdavo daug didesniais atstumais.

Genetinis susimaišymas įvyksta, kai asmenys iš dviejų arba daugiau anksčiau atskirtų populiacijų susimaišo, ir vaikai įgyja motinos ir tėvo genų. Tokie procesai žmonijos istorijoje vyko nuolat, ypač per didesnes migracijas ar invazijas. Pavyzdžiui, kai vikingai XI a. įsiveržė Britaniją ir Europą, susiformavo naujas vikingų-anglosaksų genofondas, tačiau išliko ir originalus, vikingų.

Vienas iš šio metodo kūrėjų, dr. Eranas Elhaikas (Eran Elhaik) teigia: „Jeigu laikytume, kad mūsų pasaulis sudarytas iš įvairių spalvų, kurių kiekviena atitinka skirtingą populiaciją, galima nesunkiai pavaizduoti genų maišymąsi, pavyzdžiui, mėlynos spalvos

populiacijai susimaišius su raudonos, atsirastų purpurinės spalvos populiacija. Nesunku nustatyti, iš kokių spalvų ji kilo. Tačiau kuo daugiau yra skirtingų spalvų, tuo sudėtingiau rasti savo protėvius, naudojant tradicines DNR tyrimo priemones, pavyzdžiui, kilmės teritorijos analizę (Spatial Ancestry Analysis, SPA), kurios tikslumas yra mažesnis nei du procentai. Naujasis metodas leidžia nustatyti ne vietą, iš kurios Jūs kilote – tai jau įrašyta pase, bet kur formavosi jūsų DNR – ir pastaruosius maždaug 1000 metų. Įstabu, kad jau galima taip tiksliai nustatyti kaimą, kuriame gyveno jūsų protėviai prieš šimtus metų – iki šiol tai nebuvo įmanoma.“

Norėdami pademonstruoti, kiek tikslu yra GPS analizė, dr. Elhaikas su kolegomis išanalizavo gyventojų DNR duomenis iš 10 kaimų Sardinijoje ir daugiau nei 20 salų Okeanijoje. Ketvirčiai tirtų Sardinijos gyventojų jie tiksliai nustatė jų kaimą, o daugeliui likusių – gyvenamą vietą 50 km tikslumu. Okeanijos tyrime 90 proc. atvejų jie nustatė žmogaus gyvenamą salą. Šių tyrimų rezultatai paskelbti žurnale „Nature Communications“.

Taip pat mokslininkai sukūrė interneto svetainę <http://www.prosapiagenetics.com/index.php>, kurioje galima įkelti savo DNR duomenis ir gauti jų analizę – informaciją, kur gyveno jūsų protėviai pastaruosius tūkstantį metų.

Tiesa, būtina turėti savo DNR tyrimą, tačiau tai jau nėra prabanga – tyrimo komplektą, išanalizuojantį kraujo ar seilių mėginio DNR, galima užsisakyti ir internetu, kainuoja jis maždaug 100 JAV dolerių.

Mokslininkai pabrėžia, kad asmens DNR informacija tampa vis svarbesnė, nes daugėja įrodymų, kad žmonės, turinčius skirtingus genomus, nevienodai veikia įvairūs vaistai, be to, taip galima anksčiau numatyti, kokiomis ligomis asmuo yra linkęs sirgti.

Parengta pagal mokslasplus.lt pranešimą

Mieli „Mokslo Lietuvos“ skaitytojai,

užsiprenumeruokite „Mokslo Lietuvą“ pašto skyriuose arba internetu 2014-iems metams ir paraginkite tai padaryti bičiulius!!! Lietuvos mokslo aktualijos, įdomūs ir vertingi interviu pasieks Jus greičiau ir operatyviau nei lauktumėte pasirodant internete.

Prenumeratos kaina:

1 mėn. – 9,19 Lt, 3 mėn. – 27,55 Lt, 6 mėn. – 55,08 Lt.

Mums Jūsų parama reikalinga kaip niekad!

Lietuvos mokslininkų laikraščio „Mokslo Lietuva“ projektui „Mokslo, kultūrai, visuomenei“ vykdyti Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2014 m. skyrė 43 tūkst. Lt.

„Mokslo Lietuvos“ redakcija

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistė Jurgita Radzevičiūtė
Dizainerė Jūratė Kemeklytė Bagdonienė

Patarėjai: Jonas Jasaitis, Antanas Kulakauskas, Vladimiras Novosadas,
Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.
Laikraštis internete: <http://www.mokslolietuva.lt>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://www.mokslolietuva.lt> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijai.

ISSN 1392-7191
Leidžia
UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169
Spausdino
UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153, Vilnius
Tiražas 500 egz.